

1

**Ankara'nın İdari,
Ekonomik ve
Sosyal Yapısı**

**Administrative, Economic
and Social Structure
of Ankara**

Süleyman Beyoğlu

Ankara'nın İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapısı

*Süleyman Beyoğlu**

Özet

Ankara şehri Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biri olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Coğrafi konumu itibarıyla askeri, ticari güzergâhlar üzerinde bulunmaktadır. Şehir 1363 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ankara'da tarım, hayvancılık ve ticaret gelişmiş, özellikle tiftik keçisinin tüylerinden yapılan sof kumaşı büyük ün kazanmıştır. XVIII. yüzyılda Ankara'nın nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmak üzere 30-40 bin civarında olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılda ise şehir nüfusunda artış ve azalışlar olduğu görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılındaki istatistiklere göre Ankara nüfusu bir milyona yaklaşmaktaydı. Savaş sırasında çıkan büyük Ankara yangını nüfusun önemli oranda düşmesine sebep olsa da 1919 yılına gelindiğinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı kayıtlarında Ankara Vilayeti'nin nüfusu 903 bin olarak kaydedilmiştir. Bir sanayi şehri olmaktan ziyade ziraat ve hayvancılık merkezi olan Ankara'da Millî Mücadele yıllarında daha çok onarım ve imalat yaparak savaş ekonomisine katkı sağlayan küçük çapta iki küçük mensucat fabrikası bulunuyordu. Sanayi sektöründeki tecrübe ve birikimiyle Millî Mücadele yıllarında ordunun ihtiyaçları için etkin kullanılan imalat-ı harbiye atölyeleri ile birlikte 1920 yılında Ankara'da bir mekanizma imal etmekte olan hafif silah fabrikası kurulmuştur. Yine bu dönemde Anadolu'daki imalathaneleri tek elden idare etmek üzere Askeri Fabrikalar Müdüriyeti de burada kurulmuştur. Şehirdeki nüfus, eğitim, sağlık, ulaşım ve ordu faaliyetleri ile Millî Mücadele döneminin Ankara Valileri bu bölümde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Nüfus, Sanayi, Ekonomi, Tarım, Hayvancılık

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, sbeyoglu[at]marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0022-0957

Administrative, Economic and Social Structure of Ankara

Abstract

As one of the oldest settlements in Anatolia, Ankara is home to many civilizations has hosted. Due to its location, it is on military and commercial routes. The city came under Ottoman rule in 1363. Agriculture in Ankara, livestock breeding, and trade developed, especially sof fabric made from the hair of mohair goats has gained great fame. In the eighteenth century, the majority of Ankara's population was Muslim and is known to have been around 30-40 thousand. In the 19th century, the city's population increased and decreased. According to the statistics of 1914, when the First World War began, the population of Ankara was approaching one million. Although the great fire in Ankara during the war caused a significant drop in the population, the British Foreign Office records for 1919 recorded the population of Ankara Province as 903 thousand. Ankara, which was a center of agriculture and animal husbandry rather than an industrial city, had two small-scale textile factories that contributed to the war economy by repairing and manufacturing during the National Struggle. With its experience and know-how in the industrial sector, the production mechanisms of the small arms factory were established in Ankara in 1920, together with the center for making war tools (imalat-ı harbiyye), which was used effectively for the needs of the army during the National Struggle. Also during this period Directorate of Military Factories to manage the factories in Anatolia from a single source was founded here. Population, education, health, transportation, and military activities in the city, Ankara Governors of the National Struggle period are included in this section.

Keywords

National Struggle, Population, Industry, Economy, Agriculture, Animal Husbandry

1. Giriş: Medeniyetler Kavşağı Ankara

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Ankara'ya ait ilk buluntular Eski Taş Çağı'na (Paleolitik Çağ) kadar uzanmaktadır ve şehrin medeniyet tarihi Hattiler ile birlikte başlamıştır. Anadolu'nun ortasında tüm yönlerin kavşağı durumundaki coğrafi konumuyla askeri, ticari yollar ve haberleşme güzergahı üzerinde bulunan bölge, M.Ö. 3000'lerden itibaren çeşitli uygarlıklara yurt olmuştur.¹ Hitit döneminde sadece bir askeri garnizon bulundurulmuş bölge bir kent olarak Frig kralı Midas tarafından kurulmuştur. Friglerin şehre "gemi çapası" anlamına gelen Ankyra adını verdikleri düşünülmektedir.² Frig başkenti Gordion ise Ankara'nın Polatlı ilçesinde kurulmuştur. M.Ö. 696-695'te Frig Krallığının yıkılmasından sonra Ankara bir süre Lidyalıların hâkimiyeti altında kalmış ve bir ticaret merkezi olarak gelişmeye başlamıştır.

Frig Kenti Bulgularının Yeri ve Tahmini Yerleşim Alanı (Ela Alanyalı Aral, "Ankara Kentinde Frig Dönemi İzleri -Frig Tümülsleri Üzerine Bir Araştırma", TÜBA-KED 15/2017, s. 28)

Ankara adının tarihi belgelerde görülmeye başlanması ise Helenistik döneme tekabül eder. M.Ö. 278-277'de Romalılar tarafından Galatlar olarak adlandırılan Galyalıların Anadolu'ya geçen bir kolu Ankyra'yı yurt edinmiş, Sakarya (Sangaris) ve Kızılırmak (Halys) arasındaki bölgeye de Galatya adını vermiştir. Galatya, M.Ö. 21'de Roma

¹ Süha Aktüre, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, der. Aysıl Tükel Yavuz, Ankara 1984, s. 3-48.

² Afif Erzen, *İlkçağda Ankara*, Ankara 2010, s.24.

eyaletlerinden biri durumuna gelmiş ve Ankara da eyaletin merkezi olmuştur.³ M.S. 117-138'de metropolis unvanı alan kent, en parlak devrini Roma döneminde⁴ yaşamıştır. Batı Roma'nın yıkılmasından sonra ise Bizans döneminde yazlık sarayların bulunduğu bir dinlenme mekânı haline gelmiştir.⁵

Bizans döneminde Sasani ve Arap akınlarına uğrayan şehir 806'da Harun Reşit, 838'de de El Mutasım'ın kumandanı Afşin Bey tarafından ele geçirilmiştir.⁶ Ankara bölgesi Selçuklulardan Danişmend hükümdarı Emir Gazi tarafından 1127 tarihinde Türk topraklarına katılmıştır.⁷ Şehir tarihi süreç içinde Ankira, Angüra, Angora, Ankras ve Engürü adlarıyla anılmıştır. Arap ve İslam tarihçileri ise şehre Amudiye, İmariye, Beldetü's selasil ve Kal'a-yı selasil isimlerini vermişlerdir. Ankara'nın Danişmentlilerin hâkimiyeti altına girmesiyle birlikte tüm Anadolu'da olduğu gibi Ankara ve çevresinde de Türk nüfus artmaya başlamıştır. Moğolların 1243 yılı sonrası akınlarından Ankara'da etkilenmiş ve bu devirde şehir 1290'dan itibaren Ahiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ahi yönetimi, 1363'de Osmanlı Sultanı I. Murad'a savaşılmadan şehrin teslim edilmesine kadar sürmüştür. Bu yıldan itibaren Ankara Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.⁸

2. İdari Yapı

2.1. Sancaktan Vilayete

1363 yılından sonra bazı istisnalar dışında Ankara, Osmanlı Devleti'nin önemli bir merkezi eyaleti ve vilayeti olma özelliğini korumuştur. I. Murat devrinden itibaren şehre sancak statüsü verilmiş, çevre sancakların da birleşmesiyle bir beylerbeyliği teşkil edilmiştir. Oluşturulan beylerbeyliğinin merkezi olarak da Ankara şehri seçilmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Ankara, Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak durumundadır.⁹ 1836'da müşirlikler kurulduğunda Ankara, aynı adı taşıyan müşirliğin merkezi olmuştur. Ankara Sancağının yanı sıra Çankırı, Çorum, Kastamonu ve Viranşehir¹⁰ sancakları da bu müşirliğe dâhil edilmiştir.¹¹ Tanzimat'ın ilanından sonra idari alanda yapılan yeniliklerle birlikte Ankara bir eyalet merkezi olarak konumunu sürdürmüştür. 1849-1850 yıllarında Bozok eyaletine bağlı bir sancak olmuş, 1864-1865 yıllarında yeniden vilayet merkezi haline gelmiştir.¹² 1864 tarihli vilayet nizamnamesiyle oluşturulan yeni idari

³ A. Vedat Oygür, "Çağlar Boyu Ankara", Tarih Çevresi, Ankara Dosyası, Kasım-Aralık 2020, s. 7-8.

⁴ Ankara'da Roma ve Bizans dönemi hakkında geniş bilgi için bkz.: Hasan Akyol- Roma-Bizans Döneminde Ankara Siyasi, Fiziki, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Dini Yapı, Ankara 2022.

⁵ Suavi Aydın ve diğ. Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara, Ankara 2005, s.88

⁶ Semavi Eyice, "Bizans Döneminde Ankara", *Anadolu Araştırmaları*, Sayı 14, s. 243-264

⁷ Rifat Özdemir, *19. yy. İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1986, s. 21.

⁸ A. Oygür, "Çağlar Boyu Ankara", s.15-16.

⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, I, Ankara 1988, s. 116.

¹⁰ Bu sancağın merkezi bugün Karabük'e bağlı olan Safranbolu'dur.

¹¹ Musa Çadircı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı'nın Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (Mayıs 1963) s. 71.

¹² A. Koçak, *Salnameler Göre Ankara (1871-1907)*, s.11-62.

sistemde ise Ankara Vilayeti; Ankara Merkez Sancağı, Bozok Sancağı ve Kayseriye Sancağı olmak üzere üç sancak ve bunların kazalarını da içine alan vilayet durumundadır. Yeni idari yapılanmada Ankara Sancağına Beypazarı, Keskin, Kalecik, Haymana, Akköprü, Seferihisar ve Ayaş, Bozok Sancağına Bozok Merkez, Çorum, Budaközü ve Maden, Kayseriye Sancağına ise Kayseriye Merkez Kazası bağlıydı. Ankara Vilayetinin idari yapısındaki önemli değişimlerden biri de 1876'da Kırşehir Sancağının yanı sıra Çorum Sancağının da Ankara'ya bağlanmasıyla yaşanmıştır.¹³

18. yüzyıl Ankara Manzarası (Ankara Rahmi M. Koç Müzesi)

Millî Mücadele'nin başlamasından hemen öncesinde çıkarılmış 1333-1334 (1917-1918) Salnamesi'ne göre Ankara Vilayetine Yozgat, Çorum ve Kırşehir sancakları bağlıydı. Merkeze bağlı kazalar ise Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Haymana, Bala, Beyanabad, Kalecik ve Keskin'dir. Yozgat Sancağına bağlı kazalar Boğazlıyan ve Akdağ Madeni'dir. Çorum Sancağına İskilip, Sungurlu, Osmaniye ve Mecitözü kazaları bağlıdır. Son olarak Kırşehir Sancağında Mecidiye, Mucur ve Avanos kazaları bulunmaktadır.¹⁴ Bir süre sonra Kayseri müstakil liva olurken adı geçen diğer livalar Ankara Vilayetine bağlı kalmaya devam etmiştir.

¹³ Tanzimat dönemi idari yapısı hakkında geniş bilgi için bk. Özlem Gülenç İğdi, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, Ankara 2009; Bu dönem valileri için bk. Musa Çadırcı- Özlem Gülenç İğdi, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Ankara Valileri (1840-1908)", *Tarihte Ankara Sempozyumu*, (25-26 Ekim 2011), I, Ankara 2012.

¹⁴ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Sene: 1333-1334, s. 510-518.

Ankara şehrinin hisar arkası ciheti (Ankara Vilayeti Salnamesi 1325/1909)

Ankara şehrinin demiryol cihetinden görülen bir kısmı (Ankara Vilayeti Salnamesi 1325/1909)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi'nde daha önce kazayken nahiyeye dönüştürülmüş, merkeze bağlı olan Çubukabat (Çubuk) ve Zir (Yenikent, Sincan) 28 Ekim 1920 tarihinde yeniden kaza yapılmıştır.¹⁵ Bala kazasına bağlı Yozgat nahiyesi 8 Kasım 1920'de Ankara'ya bağlanmıştır.¹⁶ TBMM İcra Vekilleri Heyetinin 20 Ocak 1921 yılında çıkardığı

¹⁵ BCA, 10.18.1.1, 1-15-18; İbrahim Tavukçu, "Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, Sayı 2 (2020), s. 744-745.

¹⁶ BCA, 10.18.1.1, 1-18-18.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre de vilayetler idaresi ile ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır.¹⁷ Ancak bu kanun Millî Mücadele yıllarında pek uygulanamamıştır. 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 84. maddesine göre liva teşkilatı kaldırılmış, bu tarihe kadar Ankara Vilayetinin birer livası olan Çorum, Kırşehir ve Yozgat da Türkiye Cumhuriyeti'nin birer vilayeti haline gelmiştir.

3. Nüfus

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Ankara şehrinin merkez nüfusu yaklaşık 30-40 bin arasındadır. Nüfusun büyük bir kısmı Müslüman olmakla birlikte şehirde 4-5 bin kadar Ermeni ve 600 civarında da Rum nüfus bulunmaktaydı. Yüzyılın sonlarında Ankara nüfusunun 90 binlere kadar yükseldiği tahmin edilmektedir. Fakat XIX. yüzyıl başlarında şehir nüfusunun 20 binlere kadar düştüğü görülmektedir. Bu sayının yaklaşık üçte birini gayrimüslimler oluşturmaktadır. Yine bu yüzyıla ait bir nüfus verisine göre şehir nüfusunun 25 bini Müslüman, 11-12 bini Katolik Ermeni, 4 bini Gregoryen Ermeni, 3 bini Rum ve bini de Yahudi'dir.¹⁸ XIX. yüzyıl sonlarında şehir nüfusunun 25-30 bin civarında kaldığı tahmin edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yaptığı 1893 yılı nüfus sayımında Ankara Vilayetinin sancakları ile birlikte toplam nüfusu 847.132'dir. Yapılan dinî tasnife göre şehir nüfusunun %67'sinin Müslüman, %22'sinin Katolik, %3'ünün Ermeni, %6,5'unun Rum, %1,5'unun Yahudi nüfustan oluştuğu görülmektedir. Ankara Merkez Sancağının nüfusu ise 25.585 kişidir. Şehirde yaklaşık 8 bin gayrimüslim, 17 bin Müslüman yaşamaktadır.¹⁹

Tablo 1. 1893 Yılında Ankara Merkez Sancağı Nüfusu

Dini Topluluklar	Kişi Sayısı	Nüfus Oranı
Müslüman	17.218	%67.3
Katolik	5.579	%21.8
Ermeni	735	%2.8
Rum	1.637	%6.4
Yahudi	413	%1.6
Protestan	13	%0.1
GENEL TOPLAM	25.585	%100

¹⁷ 1919-1920 yıllarında 15 vilayet ile 18 bağımsız sancak bulunmaktaydı. 1921 yılında Kars Vilayetinin kurtarılmasıyla vilayet sayısı 16'ya çıkmıştır T. C. Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbî VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Ankara 1975, s. 145.

¹⁸ Abdülkerim Erdoğan, Gökçe Günel, Ali Kılçı, *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2007, s. 13.

¹⁹ B. N. Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, s. 40-41.

Şehir, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar çok büyük bir nüfus barındırmamıştır. XX. yüzyıl başında yangınlar, salgın hastalıklar ve kıtlıkla boğuşan şehirde, aynı zamanda elverişsiz iklimi ve çorak toprakları nedeniyle büyük bir nüfusun beslenmesi mümkün olamamıştır. Bu sebeple Ankara nüfusu çok büyük sayılara ulaşmamıştır.

1907 yılında Ankara Vilayetinin toplam nüfusu 363.545'tir. Gayrimüslim nüfusun toplam sayısı ise 19.531'dir. Toplam nüfus içinde kadınlar çoğunluktadır ve erkek ile kadın nüfus arasındaki fark yaklaşık 2000 kişidir. 1907 yılında Yabanabad'ın Ankara Sancağında en kalabalık nüfuslu kaza olduğu görülmektedir. Bu tarihte şehir merkezinin toplam nüfusu 75.306'dır. Bu toplam nüfusa Çubuk ve Zir nahiyeleri de dâhildir.

1914 yılına ait Osmanlı nüfus istatistiğine göre, Ankara Vilayetinin toplam nüfusu 953.817'dir. Bu sayıya, o yıllarda bağımsız sancak olan Kayseri de dâhil edildiğinde toplam nüfus 1.216.891'e ulaşmaktadır. Bu nüfus içinde, Ermenilerin hemen hemen yarısı kadar olan Rum nüfus, Ankara Vilayeti dâhilinde 20.226 kişi, Kayseri'de 26.590 kişidir. Yalnızca Kayseri Sancağında yerleşmiş bulunan Rumların, Ankara, Kırşehir, Yozgat ve Çorum sancaklarının toplam Rum nüfusundan daha fazla sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Kayseri'nin Rum Ortodokslar açısından önemli bir dinî merkez olmasıyla da açıklanabilir. Rumlar Kayseri'nin yanı sıra, ağırlıklı olarak Yozgat'ın Akdağmadeni kazasında, Ankara merkez kazada ve Kırşehir'e bağlı Keskin kazasında toplanmışlardır. Kayseri Sancağı dâhil Ankara Vilayetindeki Ermenilerin nüfusu 1914 yılı itibarıyla 93.166 kişidir.²⁰

Tablo 2. 1907 ve 1914'te Ankara Merkez Sancağı Nüfusu

Dini Topluluklar	1907	1914 (Kayseri dâhil)
Müslüman	344.014	1.076.909
Gayrimüslim	19.531	139.982
GENEL TOPLAM	363.545	1.216.891

Ankara Vilayetinde 1914 yılında nüfusun etnik ve dinî topluluklara göre dağılımı şöyledir:²¹

²⁰ Rumeysa Karakaş Tahiroğlu, *Ankara Ermenileri (1910-1920)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010, s. 23-57, 63-71.

²¹ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı - 1914 Nüfusu*, İstanbul 2008, s. 211.

Tablo 3. Ankara Vilayeti Nüfusu (1914)¹¹

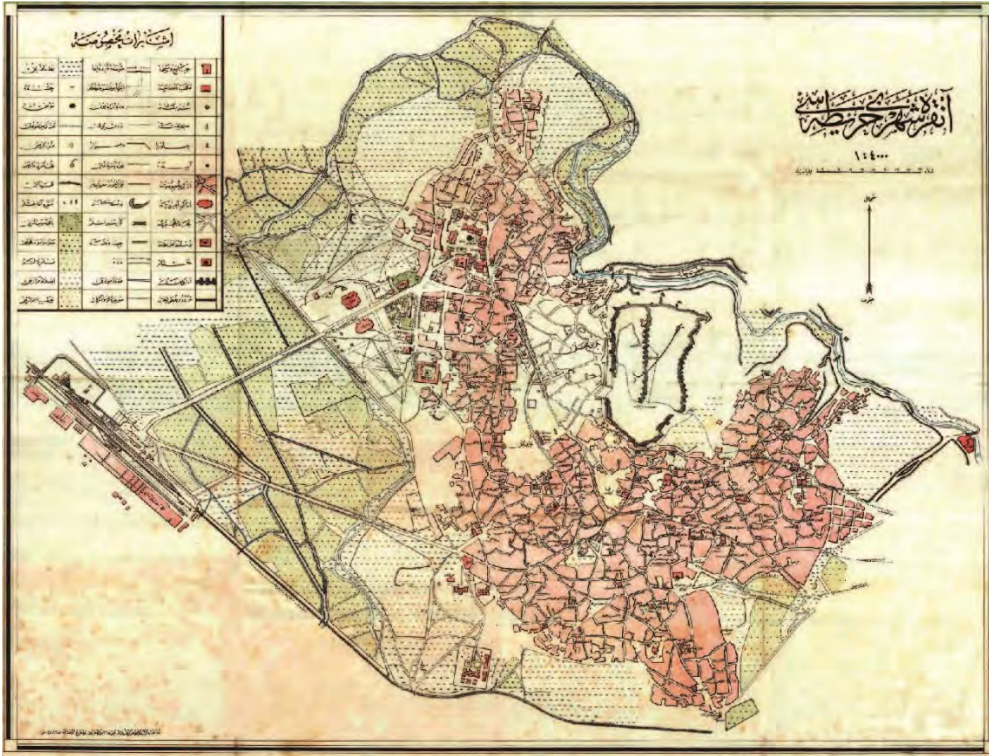
Etnik ve Dini Topluluklar	Toplam Kişi Sayısı
Müslüman	877.285
Rum	20.226
Ermeni	44.507
Musevi	1.026
Rum Katolik	14
Ermeni Katolik	7.069
Protestan	2.381
Kıpti	1.301
Bulgar	8
GENEL TOPLAM	953.817

Tablo 4. Ankara Kenti için Nüfus Tahminleri (18. Yüzyıl-20. Yüzyıl başı)²²

Yıl	Nüfus
1785	23.000
1830	23.000
1844	35.000
1848	23.470
1881	25.595
1890	28.000
1900	25.000-30.000
1912	35.000
1927	75.000

²² Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, II, Haz. Cem Behar, Ankara 1996, s. 34.

I. Dünya Savaşı Dönemi'nde 1916'da çıkan büyük Ankara yangını ve savaş kayıpları nedeniyle şehir nüfusunda büyük bir düşüş yaşanarak şehrin nüfusu 20-25 bine düşmüştür.²³ Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte de Ankara ve ilçelerinden birçok kişi orduya alınmıştır. İngiliz Dışişleri raporlarında 1919'da Ankara Vilayeti nüfusu 903.000 olarak kaydedilmiştir. Millî Mücadele yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Ankara merkez nüfusunun 30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde Ankara şehri tarihi kale etrafında kurulan mahallelerden oluşmaktadır. Tiftik, bal ve armut üretimiyle öne çıkan şehrin ilçelerinden Keçiören'in Ankara'nın ileri gelenlerinin yazlık oturma yerleri arasında olduğu görülmektedir. Çankaya'da ise genellikle üzüm bağları bulunmaktadır ve burası gayrimüslimlerin yerleşim alanları içindedir. Şehir genel olarak yoksul bir manzara arz ederken Yahudiler ve diğer gayrimüslimler şehrin zengin kesimini oluşturmaktadır. Gayrimüslim Ankaralıların kent dışında bağ evleri, zengin Rum tüccarların ise şehrin doğusunda konakları olduğu bilinmektedir. Arşiv belgelerine göre 1919 tarihinde Ankara Vilayetinde yerli ve yabancı toplam Ermeni nüfusun 12.776 olduğu ve Boğazlıyan Akdağ Madeni ile Yozgat Ermenilerinin tamamının ihtida ettiği anlaşılmaktadır.²⁴

Ankara Vilayeti 1924 (Ahmet Yüksel Arşivi)(Kaynak: Gökçe Günel, Ali Kılıcı, Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak)

²³ H. Mustafa Eravcı, "Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Ankara Şehrinin Fiziksel Gelişimi", *AUSBD*,2020; 3(6): s.138.

²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. 2. Şube, 75/46.

İstiklâl Harbi nedeniyle Anadolu'da var olan yetişkin nüfus azaldığı için Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra en önemli konulardan biri nüfusun artırılmasına yönelik politikalar olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle çocuk ölüm oranının %40-%60 arası gibi yüksek bir orana sahip olması nedeniyle sağlık hizmetlerinin artırılması ve geliştirilmesine yönelik olarak yeni ve kapsamlı pek çok çalışma başlatılmıştır.²⁵

3. İktisadi Yapı

Ankara, Osmanlı Beyliği'ne katılışından itibaren Orta Anadolu'nun önemli tarım, hayvancılık ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Eski çağlardan itibaren askerî ve ticari yolların üstünde konumlanmış şehrin ziraat, sanayi ve ticaret alanında büyümesi her devir devam etmiştir.²⁶ Bölgede zahire, bakliyat, afyon, haşhaş, patates ve soğan gibi ürünlerin yanında ipekböcekçiliği de öne çıkmıştır. Ankara'nın Keçiören, Ayvalık, İncirlik, Solfasol, Çinçin ve Cebeci gibi bölgelerinde yapılan bağ ve bahçe ziraatı şehir ekonomisine önemli katkıda bulunmuştur. Özellikle tiftik keçisinin tüyleri kullanılarak yapılan sof kumaşı hem Osmanlı coğrafyasında hem de Avrupa'da büyük bir ün kazanmıştır. Kervanlarla Avrupa ve Asya'ya ihraç edilen sof kumaşı ülke ve şehir ekonomisine ciddi katkı sağlamıştır. Öneme binaen devlet ham tiftiğin başka yerde işlenmesini engellemek için Ankara dışına çıkarılmasını zaman zaman yasaklamış, bu tür tedbirler Ankara'yı sof kumaşının doğal üretim merkezi haline getirmiştir. Sofçu esnafı ürettiği kumaşı aracısız olarak esnaf ve tüccara satmıştır.²⁷

3.1. Ziraat

Tarih boyunca Ankara şehir ekonomisinin esasen tarım ve hayvancılığa dayandığı görülmektedir. Hatip Çayı ile doğuda Kızılırmak, batıda Sakarya Nehri'nin suladığı geniş ovalık arazinin elverişliliği sayesinde şehrin başlıca ekonomik alanı olan tarım gelişme imkânı bulmuştur. Bölgenin iklim şartları ve topografik özellikleri nedeniyle bitki örtüsünü bozkır ve ormanlar oluşturmuştur. Bozkır bölgelerde ağaç hemen hemen hiç bulunmazken akarsu kıyılarında iğde, söğüt ve kavak ağaçları göze çarpmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Ankara Sancağında meskûn Müslüman ahalinin genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir.

XIX. yüzyıl Ankaralılar için doğal afet ve kıtlık asrı olmuştur. 1826'da Ankara'da çekirge istilasını görmüş olup halk Namazgâh tepesinde toplanarak çekirge istilasına karşı dua etmiştir. 1841 yılında çekirge istilasını tekrarlanmış ve ekili alanlar büyük zarar görmüştür. Yine 1845 yılında Ankara'da geniş çaplı bir kıtlık yaşanmıştır. Ankara'daki mahalli yöneticiler tarafından bu kıtlık ateş-i samansuz olarak nitelendirilmiştir. Kıtlığın etkisiyle Ankara'dan civar illere göçler başlamıştır. Özellikle Sivas ve Bozok eyaletlerine

²⁵ Zafer Toprak, "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri- 1927)", *Ankara Dergisi*, 1/2 (1991), s. 57-66.

²⁶ R. Özdemir, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, s.226-240.

²⁷ R. Özdemir, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, s.243-245.

izinsiz olarak göç edilmeye başlandığı görülmüştür. Kuraklık ve kıtlıkla birlikte salgın hastalıklar da artmış, şehirde asayiş bozulmuştur. Suç oranlarında artış görülmüş, Hükûmet binalarına saldırılar yapılmış, zahire tüccarlarının ambarları yağmalanmıştır. 1873'te şiddetli yağmurlar ve ertesi yıl Ocak ayında başlayan kar, şehrin köyler ile ulaşımını tamamen kesmiş, köylerde yaşayanlar tohumluk buğdaylarını dahi ekmeklik un yapmak zorunda kalmışlardır. Soğuk, açlık ve yemsizlikten hayvanlar da ölmeye başlamıştır. Yaşanan kuraklık sadece Ankara ve çevresini değil tüm Anadolu'da yiyecek bulmayı daha da güçleştirmiştir. Kuraklık yüzünden su değirmenleri devre dışı kalmış ve un yapılamaz olmuştur. Un fiyatlarının yükselmesine sebep olan bu durum Beykoz'da açılan un fabrikasıyla kısmen giderilmeye çalışılmıştır. 1874 yılında Ankara'nın Kalecik ve Keskin kazalarından halk şehir merkezine göç etmeye başlamıştır. Bu göçler yüzünden Ankara şehrinin nüfusu 15.000 civarından 25.000 civarına yükselmiştir. Aç kalan Ankaralılar üzüm çekirdeği, pamuk çekirdeği ve ayrık otu kökünü karıştırıp elde ettikleri undan ekmek yapmak zorunda kalmışlardır. 1890 yılında şehirde tekrar bir çekirge saldırısı yaşanmıştır. Ankara ve çevresinde kozasını yapan çekirgeler havalar ısınmaya başlayınca ortaya çıkmaya başlamış, Hükûmet her mahallede bir şahsı çekirgeleri toplayıp teslim etmek üzere görevlendirmiş, ancak çekirge sayısının fazlalığı sebebiyle bu iş başarıya ulaşamamıştır.

1907 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi'ne göre şehirde halkın büyük bir çoğunluğu ziraatla geçinmektedir. Vilayetin her yerinde hububat ve ekin ile birlikte palamut ormanlarından elde edilen kereste üretilmektedir.²⁸ 1909 yılı tarım istatistiklerine göre Ankara'nın 7,5 milyon hektar olan toplam arazisinin 571.120 hektarı ekili arazidir. 1914 yılında Ankara'nın ekili arazisinin toplam miktarı 376.983,3 hektardır.²⁹ Başlıca tarım ürünleri buğday, arpa, burçak, mercimek, yulaf, pamuk ve nohuttur.³⁰ Şehirde çeşitli meyve ve sebze türleri bol miktarda yetiştirilmektedir. Bunların başlıcaları arasında armut, elma, erik, kayısı, vişne, kiraz, üzüm, kavun, karpuz ve çilek bulunmaktadır. Pancar, havuç, turp, patates, soğan, sarımsak, pırasa, fasulye, bamya, mercimek, bezelye de yetiştirilen başlıca sebzelerdir. Ankara'da kış armudu ya da İngiliz armudu denilen armut çeşidi çok meşhurdur. Ziraatla uğraşan Ankara halkının Eylül ayında topladıkları armut, fındık ve cevizi kurutarak bağ bozumunu tamamladıkları, aralık ayında ise topraklarını sürmeye başladıkları görülür.

Millî Mücadele yıllarında Ankara Vilayetinde yetiştirilen başlıca tarım ürünü, eskiden olduğu gibi buğday ve arpadır. Oldukça iyi verim elde edilen bu ürünlerin kalitesi yüksektir. Ayrıca yulaf, çavdar, darı ve benzeri tarım ürünleri de yetiştirilmektedir. Vilayetin daha alçak bölgelerinde ise daha az miktarda pamuk, tütün ve afyon tarımı

²⁸ Ercimet Sarıay, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayetinde Asayiş, Suç ve Ceza*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2019, s.30 vd.

²⁹ *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914*, Tarihi İstatistikler Serisi Cilt 3, Haz. Tefik Güran, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 27, 159.

³⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1927*, Matbuat Umum Müdüriyeti, Ankara 1927, s. 480.

yapılmaktadır. Tarım alanlarının dışında sığır, koyun ve keçilerin otlatıldığı meralar bulunmaktadır. Dünya Savaşı koşullarında tarımsal üretim önemli ölçüde gerileme yaşamış, savaştan önce 66 milyon dekarlık olan hububat ziraatı savaşın sonunda 35 milyon dekara düşmüştür. Tüm memlekette halk açlık ve kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, Ankara Vilayeti de bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Vilayette 1919 yılında buğday hasılatı büyük düşüş yaşamış ve sadece 258.788 ton buğday üretilmiştir. Bu düşüşe rağmen Ankara Vilayeti Türkiye'nin buğday üretiminin yaklaşık onda birini temin edebilecek durumdadır. Buğday fiyatları da savaştan olumsuz etkilenmiş, Ankara Vilayetinde 1913 yılında buğdayın kilesi 14 kuruşa satılırken 1918 yılında 148 kuruşa yükselmiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonra buğday fiyatları düşmüşse de Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte fiyatlar yeniden yükselişe geçmiştir. Bununla beraber Anadolu'nun diğer şehirlerine göre hayat pahalılığının Ankara'yı daha az etkilediği söylenebilir. Söz konusu yıllarda hayat pahalılığının en yüksek olduğu Karahisar-ı Sahip'te dört kişilik bir ailenin geçinmesi için gereken miktar 2.450 kuruş iken, bu miktar Ankara'da sadece 750 kuruştur. 3 Temmuz 1919'da Ankara Vilayetinden maaş alan memur ve görevlilerin fiyat artışından etkilenmemeleri için maaşlarına vilayet encümeni tarafından zam yapıldığı görülmektedir.³¹ 1919 yılı Eylül'ünde Ankara ve Kastamonu vilayetlerinde Hükûmete ait aşar hissesi olarak çok miktarda zahire bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Bu zahirelerin cins ve miktarı belirlendikten sonra acilen İstanbul'a sevk edilmesi, eğer bu nakliye masrafları fazla olacaksa bunların orada değeri üzerinden satılması Sadaret tarafından emredilmiştir. Bu bilgiden Ankara ve Kastamonu vilayetlerinin kendi zahire ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte başka şehirlere de zahire sevki yapabilecek miktarda tarımsal üretimi olduğu anlaşılmaktadır.³²

Ankara ve çevresi Ege ve Akdeniz bölgeleri kadar verimli olmadığından İstiklâl Harbi'ni yöneten kadro ekonomik bakımdan İç Anadolu'nun imkânlarını sonuna kadar kullanmak zorunda kalmıştır. Bununla beraber Millî Mücadele boyunca tarımsal ürünlerin en büyük alıcısı TBMM Hükûmetleri olmuştur. Tarım ürünlerinin fiyatları da bölgelere göre Hükûmetçe saptanmaktadır. Ulaşım giderlerinin kimi zaman üretim giderinin iki katına yaklaştığı yerlerde bu bölgelerdeki üretimin korunmasına yönelik olarak fiyatlar saptanmıştır. Ordunun gereksinimi için işletmeler üretim yapmışlar, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar başlıca iş gücünü teşkil etmişlerdir. Yinede Ankara'nın topraklarının %50'si boş kalmıştır. Yeterli insan gücünün olmaması tarımsal üretimi yarı yarıya düşürmüştür. Bu açık, getirilen yükümlülüklerle kapatılmaya çalışılmış, örneğin tarım yükümlülüğüne tabi tutulanların askerlik yükümlülükleri ertelenmiştir. Ayrıca cezaevlerinde bulunan tutukluların iş gücünden de aşamalı olarak yararlanılmıştır.³³

³¹ BOA, BEO, 4581/343535.

³² BEO, 4589/34155; DH. EUM, MH nr. 193/46.

³³ Banu Öztürk, *1918-1938 Yılları Arasında Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, Ankara Hacı Bayram-ı Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019, s. 57-64.

Ziraî üretimi arttırmak için TBMM Hükûmeti bazı adımlar da atmıştır. Örneğin 1922 yılında Ankara'da Türkiye Ziraat Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin başkanlığına Edirne Mebusu Faik Bey, İkinci Başkanlığı'na ise Ziraat Mektebi Müdürü Yaşar Beyler getirilmiştir. Cemiyet, tarım işlerinde halkı bilgilendirmek üzere nizamnameler ve kitaplar yayımlamıştır.

3.2. Zanaat, Sanayi ve Ticaret

Ankaralıların ihtiyaç duyduğu her şey genellikle Ankara ve çevresinde üretilmiştir. Şehirde, esnaf lonca sistemi şeklinde örgütlenmiş ahilik döneminden kalma güçlü bir esnaf zümresi oluşmuştur. Bunların arasında abacılar, keçeciler, demirciler, haffaflar (ayakkabıcı), boyacılar, sabuncular gibi farklı zanaat ve esnaf erbabı bulunmaktadır ve özellikle debbağ esnafı diğer esnaf kolları yanında farklı bir yere sahip olmuştur. XIX. yüzyılda Ankara'da tiftik ipliğinden kumaş üreten 1.000 ila 2.000 arasında atölye bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak Sanayi İnkılabı ile birlikte Avrupa'da üretilen ucuz tekstil ürünlerinin bütün Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Ankara'da da pazarı ele geçirdiği ve şehirde üretilen sof kumaşının üretiminin azalarak küçük ev işletmelerinin kapandığı görülmektedir. Ayrıca Avrupalılar legal veya illegal yollarla tiftik keçisini Ankara dışında yetiştirmeyi başarmışlar, böylece ham tiftiğin tek tedarikçisi olan Ankara'yı devreden çıkarmışlardır. Buna rağmen Ankara tiftik ihraç etmeye devam etmiştir. Daha çok tarım ve hayvancılık ile uğraşan Müslüman halk yanı sıra zahirecilik ve un ticareti de yapmaktadır. Kasaplık, tütüncülük, baharatçılık, manavlık ve fırıncılık da Müslüman nüfusun ekonomik faaliyetleri arasındadır. Bunların yanında nalbantlık, ayakkabıcılık, terzilik, demircilik, bakırcılık ve gümüş işçiliği gibi mesleklerle hem Müslümanların hem de Hristiyanların meşgul oldukları görülmektedir. Sarraflık, inşaatçılık, marangozluk, tefecilik vb. bölge ürünlerinin, sof ve tiftiğin işlenmesi, ihracı ve ithal malların ticareti neredeyse tümüyle gayrimüslimlerin elindedir. Ankara sofunun şöhreti Batı dünyasında da yayılmıştır. Ancak sanayi ürünlerinin yaygınlaşmasıyla sof üretimi olumsuz yönde etkilenmiştir ve şehir sadece tarım ve ziraat ile uğraşan bir belde haline gelmiştir.

Ankara tiftik yapımı (keçi kılı) (<https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/08/ankara-tiftik-kecisi-nasil-british.html>)

Bir bölgede zanaatın doğuşu ve gelişimi ile o yerin toprak özellikleri, madenleri, hayvancılık türleri ve komşularının ihtiyaçları vb. arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkündür. Örneğin Ankara'da tarih boyunca birçok zanaat kolunun yanında sof dokumacılığının ön plana çıkması bu ilişkiyle açıklanabilir. Zira uzunluğu, mukavemeti, parlaklığı ve inceliği nedeniyle en çok tercih edilen tiftik türünün Ankara keçisinden elde edilebilmesi,³⁴ bölgenin sof dokumacılığının merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda şehirde kunduracılık, değirmencilik, yemenicilik, lülecilik ve bakırcılık gibi meslek grupları ile sofçuluk, debbağlık, sarraçlık, semercilik, çulhacılık (dokumacı) ve palacılık, çilingirlik ve bostancılık yaygındır. Nüfusun %90'ı tarım, hayvancılık ve bu alanlara bağlı zanaat ve ticaret faaliyetiyle uğraşmış, şehrin en önemli ticaret ürünü ise tiftik olmuştur. Demiryolundan önce Ankara'dan kervanlar İzmir'e 20, Bursa'ya 10, Kayseri'ye 8, Sinop'a 10, İzmit'e 9, İstanbul'a 12-13, Karadeniz kıyısına en kısa yoldan 4 günde ulaşabilmekteydiler. 1892'de Ankara'ya demiryolunun gelmesiyle bu süreler bir hayli kısalmış, bununla birlikte bölgede kilim, heybe, halı, havlu, kuşak bez ve çorap üretimi de gelişmiştir.

XX. yüzyıl başlarında Ankara Vilayetinde 1.482.782 baş tiftik keçisi olduğu tahmin edilmektedir. Bu hayvanlardan senelik 2.250.000 kıyye tiftik elde edilmekteydi. Tiftiğin büyük çoğunluğu ham tiftik ve post halinde İngiltere, Avusturya ve Almanya'ya ihraç ediliyordu. Ankara ekonomisinde oldukça önemli bir yer tutan sof kumaşı, İngilizlerin Güney Afrika'da tiftik keçisi yetiştirerek piyasaya ihtiyaçtan fazlasını sunmasıyla eski rağbetini yitirmeye başlamıştır. Ayrıca tiftiğin dokuma sanayisinde kullanılan makinelere uygun olmaması; kumaş modasındaki sağlamlık, renk ve desen anlayışında

³⁴ Ayşem Yanar, Feriha Akpınarlı, "Geleneksel Ankara Sof Dokumaları", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 171.

yaşanan değişimler; halkın ucuz, dayanıksız kumaşlara rağbet etmesi; hayvanların iyi beslenmemesi ve ağılların temiz tutulmaması sebebiyle tiftik kalitesinin düşmesi gibi etkenler de Ankara'da sof dokumacılığının giderek eski değerini kaybetmesine yol açmıştır.³⁵

Ankara Sancağında meskûn ve genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan Müslüman ahalinin aynı zamanda tahıl ve un ticareti toptancıları olduğu görülür. Ayrıca Müslümanlar fırıncılık, kasaplık, manavlık, baharat, tütün, kömür ve dericilik yapmaktaydılar. Müslüman ve Hristiyanların karışık olarak yaptığı meslekler arasında ise ayakkabıcılık, nalbantlık, terzilik, demircilik, bakırcılık, gümüş işçiliği, kuyumculuk ve suculuk gelmekteydi.³⁶ Ankara nüfusunun küçük bir bölümü oluşturan Yahudiler ise varlıklı olmakla birlikte daha çok hırdavatçılık ve tuhafiyecilik yapıyorlardı. Memleketin pek çok bölgesinde olduğu gibi Ankara'da yaşayan gayrimüslimlerin çoğunluğu da ticaretle uğraşmıştır. Gayrimüslim tüccarlar yurt dışına tiftik, yapağı, deri, afyon ve benzeri maddeler satarken dışarıdan da çeşitli tüketim malları getirmişlerdir. İngiltere'den kumaş, atkı, şal, çatal bıçak, silah; Avusturya ve Fransa'dan kumaş şeker, kahve, gaz yağı ve benzeri ürünler satın almışlardır. Ankara'da ticaret ile birlikte bankacılık ve tefecilik de gayrimüslim nüfus tarafından yapılmıştır. Resmî faiz oranının ayda %1 yani yılda %12 olduğu dönemde tefecilerin bu oranın iki katı faiz uyguladıkları görülmektedir.

Şehirde 1907 yılında 6.518 ev 5, hamam 2.188 dükkân, 260 mağaza, 21 fırın, 32 cami, 12 mescit, 27 medrese, 11 tekke, 17 türbe, 12 lise, 6 karakol, 86 çeşme, 19 sebil, 10 kiremithane, 8 yağhane, 12 değirmen, 1 un fabrikası, 1 saat kulesi, 1 hastane, 1 idadi mektebi, 1 Hamidiye sanayi mektebi, 1 Darülmualimin, 4 mektep-i iptidai, 65 sıbyan mektebi, 8 gayrimüslim mektebi, 19 kıraathane, 33 han, 6 eczane ve 1 park bulunuyordu.³⁷

I. Dünya Savaşı yıllarında Ankara ev atölyelerinden başka bir sanayiye sahip olmayan ticaret ağları zayıflamış, küçük bir ziraat şehri haline gelmişti. Özellikle savaşın dış ticaret imkânlarını azaltması, Osmanlı Devleti'nin denizden abluka altına alınması diğer Anadolu şehirleri gibi Ankara'yı da derinden etkilemiş, şehri İstanbul'un yiyecek ihtiyacını karşılayan bir şehir konumuna getirmiştir. Ankara-İstanbul arası ticari bağlantı gelişmiş, şehirde ziraat ve ticaret sayesinde zenginleşen bir esnaf tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde bu koşullar altında bulunan şehir savaşın ihtiyacını karşılayan ikmal merkezlerinden biri haline gelmiştir. Topyekûn seferberlik ilan edilmiş olması nedeniyle kısıtlı ekonomik imkânlarıyla Ankara, iktisadi kaynakların askerî ihtiyaçlara yöneltildiği şehirlerden biri olmuştur. Dolayısıyla Ankara şehri Millî

³⁵ B. Öztürk, *1918-1938 Yılları Arasında Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, s. 64-68; Bir önceki yüzyıl için bk. Zeliha Etöz, *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Hayat*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

³⁶ *Osmanlı'da Ankara*, Ankara 2007, s. 73-75.

³⁷ A. Koçak, *Salnameler Göre Ankara (1871-1907)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s.149-239.

Mücadele'nin sadece siyasi ve askerî merkezi değil aynı zamanda iktisadi merkezi olarak da öne çıkmıştır. Anadolu şehirlerinde yaşanan iâşe sıkıntısı, pahalılık, tekel ve karaborsa gibi gündelik yaşamı etkileyen sorunları Millî Mücadele yılları Ankara'sında da görmek mümkündür. Ankara, bir sanayi şehri olmaktan ziyade ziraat ve hayvancılık merkezi olarak küçük çapta imalat yapan bir şehirdir. Millî Mücadele yıllarında Ankara'nın sanayi faaliyetlerinde önemli bir atılım görülmediyse de küçük çapta bir askerî imalat sanayisinin kurulduğu söylenebilir. Şehirde daha çok onarım ve imalat yaparak savaş ekonomisine katkı sağlayan küçük çapta iki tane küçük mensucat fabrikası bulunuyordu. Bu fabrikalarda makineler insan gücüyle çalıştırılmaktaydı. Yün ve tiftik fiyatındaki artış ve Ermeni işçilerin bir kısmının bölgeyi terk etmesi sanayiye olumsuz etkilemişti. Nallıhan'da buhar gücü ile çalışan bir tane mensucat fabrikası varsa da savaşın sonuna gelindiğinde bu fabrika da yıkılmıştı. Bu fabrikalar dışında şehirde mensucat sanayine dair küçük imalathaneler ve el tezgâhları bulunuyordu. Dokumacılık eski gücünde olmasa da iplik seccadeler, kilim, oda döşemelikleri, çorap, boyun atkısı, eldiven, yatak örtüleri ve yün ceketler ve heybeler imal edilmekteydi. 1916 yılında Ankara'da 50.000 lira sermayeli Millî Mensucat Şirketi kuruldu.³⁸ Millî Mücadele'nin ilk yıllarında bu şirket zor da olsa faaliyetlerine devam etmiştir. Bu şirkette çalışanlarında büyük bir kısmı gayrimüslimdi. Ankara'da mensucat alanında faaliyet gösteren 302 iş yeri, 440 işçi ve bunlara bağlı olarak geçinen 2.100 aile mevcuttu. 12 Ekim 1919 tarihinde bu şirketin nizamnamesinin 1, 3 ve 18. Maddeleri Şurayı Devlet ve Meclis-i Vükela kararıyla değiştirilmiştir.³⁹ Anadolu'daki mensucat alanında faaliyet gösteren işletmelerin yalnızca %1,5'u Ankara'da bulunuyordu. Diğer şehirlerle karşılaştırıldığında Ankara'nın orta çapta bir sanayisi olduğu söylenebilir.

Ankara sanayi sektörü konusundaki tecrübe ve birikimini Millî Mücadele yıllarında da etkin olarak kullanan bir şehir olmuştur. Ordunun ihtiyacını karşılamak üzere imalat-ı harbiye atölyeleri ve 1920 yılında Ankara'da mekanizma imal etmekte olan hafif silah fabrikası kurulmuştur. Başka bir imalathane ise Kayseri'de açılmıştır.⁴⁰ 10 Ocak 1921 tarihinde Askeri Fabrikalar Müdüriyeti kurularak başta Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri ve Erzurum'da olmak üzere çeşitli yerlerde kurulan imalathaneler tek elden yönetilmeye başlanmıştır. Ankara'da kurulan ilk sanayi tesislerinden birisi de 1920 Temmuz'unda açılan Ankara tamirhanesidir. Bu tesis, Binbaşı Hüsrev Bey ve Üsteğmen Halil Rıfat Bey tarafından tüfek bakım ve onarımı yapmak üzere kurulmuştur. Ankara tamirhanesini Millî Mücadele sonrasında da önemli hizmetler yapmıştır. Ankara'nın Tahtakale semtinde bulunan demirciler ve sobacılar da askerî sanayi faaliyetlerine katkıda bulunmuşlardır. Bu ustalar ordu için süngü ve kılıç, tenekeçiler ise askerleri

³⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul 1926, s.314; Şirketin faaliyetleri hakkında bk. M. Bülent Varlık, "Ankara Millî Mensucat [Türk] Anonim Şirketi (1916-1930)", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2 (Haziran 2014), s.74-92.

³⁹ BOA, BEO, 4594/344532, BOA, İ. DUİT. 120/20; MV nr.253/10.

⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0, 58.390.1.

susuz bırakmamak için matara yapımına başlamışlardır. Öte yandan Ankara, İç Anadolu Bölgesi'nde Kayseri ve Konya'dan sonra en önemli dericilik merkezlerinden biriydi. 1921 yılında şehirde dericilikle uğraşan 195 işyeri ve 358 işçi bulunmaktaydı. Demircilik ve bakırcılık başta olmak üzere Ankara'da faaliyet gösteren 152 işyeri, 314 işçi 11 iş kolunda faaliyet gösteriyordu. 82 işyeri kereste, 48 işyeri gıda, 28 işyeri taş işleminde çalışıyordu. Anlaşıldığı üzere Ankara, Anadolu'da küçük çaplı bir sanayi merkezi görünümündeydi⁴¹ ve Ankara esnafı Millî Mücadele yıllarında askerî ihtiyaçların karşılanmasına yönelik harp ekonomisiyle bütünleşmişti.⁴²

Savaş sırasında şehrin bir kısmını yok eden yangın ve tarım üretimin azalmasıyla bir ailenin asgari ihtiyacının 1922 yılında 7.500 kuruşa kadar çıktığı görülmektedir.⁴³ Nitekim Ankara'da bulunan bütün memurların maaşına 15 Şubat 1922 tarihinde TBMM tarafından ücret artışı yapılmıştır.⁴⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Kütahya-Eskişehir Savaşları esnasında ordunun eksiklerini tamamlamak için olağanüstü yöntemlere başvurmak zorunda kalmasıyla Başkumandan seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın 7-8 Ağustos 1921 tarihinde uygulamaya koyduğu Tekâlif-i Milliye emirleri ile ekonomik bir seferberlik başlatılmıştı. 10 maddeden oluşan Tekâlif-i Milliye emirleri temel olarak vatandaşa aynı veya nakdi olarak birtakım yükümlülükler getiriyordu. Halk, Tekâlif-i Milliye emirleriyle temel gıda maddelerinin %40'a yakınına bedelsiz devlete teslim etmek zorundaydı. Ayrıca araç ve gereciyle de ordunun emirlerini yerine getirmek durumunda olan halkın ulaşım ve taşınma konusunda da bazı yükümlülükleri vardı. Bu kapsamda Tekâlif-i Milliye Komisyonları 15 Ağustos 1921 tarihinden itibaren Ankara'da çalışmaya başladı. Ankara halkı, Tekâlif-i Milliye emirlerine büyük ölçüde uyararak ordunun başarısı için Tekâlif-i Milliye Komisyonlarına gerekli işe ve elbiseleri teslim etmiştir.⁴⁵

Ankara'da Millî Mücadele Dönemi'nde bazı yeni şirketler kurulmuştur. Bunlardan biri, Ankara eşrafının kurduğu Terakkiyat-ı Ziraiye ve Sınaiye ve İnşaat Anonim Şirketi'di. 22 Mart 1921 tarihinde kurulan şirketin amacı sağlıklı, ucuz, kullanışlı evler vücuda getirerek Ankara'daki mesken buhranına karşı mücadele etmektir. Aynı zamanda Nafia Vekâleti ve Belediye için binalar inşa etmek, ziraat ve sanayinin ilerlemesi için makineler ithal edip satışını yapmak ve fabrikalar kurmaktır. Şirketin sermayesi 50 bin liraydı. Şirketin kurucuları Bülent Lütfi ve on arkadaşından oluşmaktaydı. Şirketin kurucuları arasında bulunan Erzurumlu Nafiz Bey I. Dünya Savaşı yıllarında zengin olmuş tüccarlardan biriydi.

⁴¹ Abdülkadir İlgen, *1921 Türkiye Sanayi Sayımları*, Ankara 2008, s. 137-171.

⁴² Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s. 291-293.

⁴³ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 160-163.

⁴⁴ BCA, 10.18.1.1, 4-48-8.

⁴⁵ Serpil Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Ankara 1998, s. 60-63.

Ankara'da kurulan diğer bir şirket ise Türk Demircilik ve Marangozluk Anonim Şirketi idi. 15.000 lira sermaye ile kurulan bu şirket, adından da anlaşılacağı üzere demircilik ve marangozlukla uğraşacaktı. 23 Kasım 1921 tarihinde kurulan şirketin on kurucusundan üçü Türkiye Büyük Millet Meclisinin mebusu idi. Bursa Mebusu Operatör Emin (Erkul), Amasya Mebusu Ali Rıza (Özdağrende), Aksaray Mebusu Vehbi (Çorakçı) Bey şirketin kuruluşunda yer alan mebuslar idi.⁴⁶ Yine 19 Eylül 1922'de Ankara'da Millî İthalat ve İhracat Şirketi adıyla bir milyon sermayeli bir başka şirket daha kurulmuştur.⁴⁷ Şirket özellikle Rum ve Ermeni nüfusun göç etmesinden sonra ortaya çıkan ticari boşluğu doldurmayı amaçlamış, ancak şirketin varlığı İstanbul tüccarlarını rahatsız etmiştir.⁴⁸ Şirketin hissedarlarının büyük bir kısmının binbaşı ve daha yüksek rütbeli subaylardan oluştuğu görülmektedir. Sivas mebusu Kara Vasıf ve eski kolordu kumandanı Galatalı Şevket Beylerin de kurucu ortakları arasında yer aldığı bu girişim, aracılı ortadan kaldırıp ithalat ve ihracatı toptan yaparak tüketicinin ucuz mala kavuşturulmasını sağlamayı hedefliyordu. Bunun için Rum ve Ermenilerin İngiliz, Fransız ve Amerikan vatandaşlığına geçerek Türk ticaretini ele geçirme girişimlerine engel olmak isteyen vatandaşlar, gazete ilanları ile birer liralık hisse senedi almaya davet edilmişti. Böylece kuruluş, bir halk şirketi olduğunu da göstermişti. Şirket ayrıca henüz kuruluşu tamamlanmamış orduya ait top ve fişek fabrikalarını da faal hale getirmeye çalışmıştır. 1937 yılında ticari faaliyetlerini fiilen sonlandıran şirket, 1949 yılında hukuken kapatılmıştır.⁴⁹

4. Millî Mücadele Dönemi Ankara Valileri ve Faaliyetleri

4.1. Muhittin Paşa

Mondros Mütarekesi'nden önce Ankara Valisi olan İttihatçı Süleyman Kani (İrtem) Bey⁵⁰ 12 Ağustos 1918'de İstanbul Valiliği'ne atanmış, yerine Suriye eski Valisi Azmi Bey Ankara Valisi olarak tayini edilmiştir.⁵¹ 24 Şubat 1919 günü İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Hükûmete verdiği bir ultimatomda Ankara'da idarenin düzeltilmesi istenmiş, Hükûmet de iki gün sonra verdiği cevapta Ankara valisinin değiştirildiğini bildirmiştir.⁵² 16 Mart 1919 tarihinde Ankara Valiliği görevine Yozgat eski Mutasarrıflarından Muhittin Paşa tayin edilmiştir⁵³ ve 28 Mart 1919 tarihinde görevine başlamıştır.

⁴⁶ BCA, nr. 30-18-1-1.4-38-2.

⁴⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul 1926, s.314.

⁴⁸ Selim İlkin, "Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim şirketi", *Ortaoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, sayı 2 (Bahar1971), s.199-200.

⁴⁹ Ferhat Uyaniker, *Millî Mücadele'de Kara Vasıf Bey ve Karakol Cemiyeti*, Çanakkale 2022, s. 225-226.

⁵⁰ Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Ankara 1988, s. 58; Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Ankara 2005, s. 188.

⁵¹ BOA, DH.MEM.nr. 380/18.

⁵² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993, s. 145.

⁵³ BOA, BEO.nr.4559/341867.

Muhittin Paşa mülkiye mezunu idi. Çeşitli kazalarda kaymakamlık ve Hakkâri, Kırkkilise, Rize, Yozgat gibi livalarda mutasarrıflık yapmıştır. 1906 yılında paşalığa terfi etmiş, 1915 yılında emekli olmuştur. Dönemin önemli gazetecilerinden Refi' Cevad Ulunay'ın babasıdır. Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e göre gayretli, aktif ve hamiyetli bir kaymakam, derviş mizaçlı ve iyi bir insandır.⁵⁴ Hürriyet ve İtilaf Partisi destekçisi ve saltanata bağlı bir bürokrattır.⁵⁵ Bu yüzden Damat Ferit Paşa'nın birinci Hükûmetinin ilk haftalarında Ankara'ya vali olarak atanmıştır.⁵⁶ Bu dönem Ankara'daki diğer üst düzey görevliler şunlardır: Belediye Reisi Hacı Ziya Bey, Mektupçu Halet Efendi,⁵⁷ Polis Müdürü Mithat Bey, Jandarma Alay Kumandanı Abdurrahman Bey, Umur-ı Hukukiye Müdürü Süreyya Bey, Defterdar Yahya Galip (Kargı) Bey, Müftü Rifat (Börekçi) Efendi.⁵⁸

Muhittin Paşa Ankara'ya geldiğinde Ankara eşrafiyla görüşerek onları sükûnete davet etmiştir. Valinin ilk icraatlarından biri de beğenmediği pek çok memuru işten çıkarmak olur.⁵⁹ Muhittin Paşa'nın faaliyetleri hakkında önemli kaynaklardan biri, o sırada karargâhını Ankara'ya nakleden XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın hatıralarıdır.⁶⁰ Ali Fuat Paşa, 13 Mayıs 1919 tarihinde Ankara'ya gelmişti.⁶¹ Hatıratında o günlerin Ankara'sını anlatmaktadır. Hatırata göre Muhittin Paşa'nın dâhil olduğu Hürriyet ve İtilafçılar işgal kuvvetleriyle iş birliği içindedirler. Ankara'ya konuşlanmış İngiliz kuvvetleri yerel otoriteye karşı saygısızdır, Vali'ye cüretkârca emirler verebilmektedirler. Yerli tüccardan ucuza mal alarak ticaret de yapmaya da başlayan İngilizler pek çok yerli casus edinmiştir. Ali Fuat Paşa hatıratında işgal kuvvetleriyle iş birliği yapan yerlilerin her türlü taşkınlığı yaptıklarını ve halkın işgalci askerlerden çekindiklerini de belirtmektedir.⁶²

⁵⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, Ankara 1997, s. 296-297.

⁵⁵ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s. 246

⁵⁶ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 233.

⁵⁷ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, III, Ankara 1995, s.3.

⁵⁸ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 238, 246.

⁵⁹ *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, Ankara 2007, s. 64.

⁶⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953.

⁶¹ Ayfer Özçelik, *Ali Fuat Cebesoy*, İstanbul 1993, s. 60.

⁶² A. Erdoğan-G. Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, s. 103.

Muhittin Paşa

Ermeni tehciri nedeniyle kurulan divan-ı harplerden biri de Ankara'dadır.⁶³ Gayrimüslimlerden oluşturulmuş mahkeme⁶⁴ Ankara'nın önde gelen pek çok ismini yargılamıştır. Öte yandan bu devirde işgalcilerin faaliyetlerine karşı özellikle gençlerin direniş grupları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle işgal askerlerinin kadınlara sarkıntılık yapması ve bir çocuğa tecavüz edildiği haberi halkı galeyana getirmiştir.⁶⁵ Vali Muhittin Paşa'nın ilk icraatlarından birisi, bu direniş gruplarının üzerine yürümek olmuş ve yapılan kovuşturmada 93 kişi tutuklanmıştır. Tutuklular arasında Hacı Bayram Türbesi Şeyhi Şemsettin Efendi ile Haymana Eski Kaymakamı Rıfat Bey de bulunmaktadır. Tutuklananların bir kısmını İstanbul'a gönderilmiştir.⁶⁶

⁶³ M.T. Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*, İstanbul 2018, s. 44.

⁶⁴ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 234.

⁶⁵ A. Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, s. 177.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970, s. 7.

1920'li yıllarda Hacı Bayram Veli Cami ve Türbesi (eskiturkiye.net)

Ali Fuat Paşa, Ankara'ya gelişinden kısa bir süre sonra Vali Muhittin Paşa'nın kendisini ilk ziyaretinde "Vali'nin nazik ve terbiyeli bir kişi" izlenimi bırakmış olduğunu aktarmaktadır. Ne var ki Vali'nin Ankara'daki durum hakkında verdiği bilgiler gerçeklerle örtüşmemektedir. Muhittin Paşa'ya göre asayiş yolundadır.⁶⁷ Ali Fuat Paşa, İngiliz faaliyetlerinden söz açtığına Vali'nin sessizce konuyu geçiştirdiğini aktarmaktadır. İngiliz işgal kuvvetleri Ali Fuat Paşa'ya da saygısızlık edecekler ancak Vali'den farklı olarak Ali Fuat Paşa kendisine saygısızca davranan İngiliz kontrol subayı yüzbaşını tutuklatacaktır. Tutuklamayı duyan Vali, valiliğin işgal edileceğinden korkmuş, Ali Fuat Paşa işgalin gerçekleşmeyeceğini söyleyerek Vali'yi teskin etmiştir. Ali Fuat Paşa, Hükûmetten gelen millî harekete karşı emirleri de dinlememiş, İtilaf kuvvetlerine silahları teslim etmemiştir. Ayrıca düşmanın ülkeden çıkartılacağına dair ümitvar konuşmalardan da kaçınmamaktadır. Ali Fuat Paşa, ümitli konuşmalarına Vali Muhittin Paşa'nın "İyi ama Paşam, hep vaatlerde bulunuyorsunuz, sayısız imkânlarla sahip devletlere kafa tutmaya ve onlara söz dinletmeye imkân var mı?" sözleriyle itiraz ettiğini aktarmaktadır. Ali Fuat Paşa'nın cevabı ise "Asker ve sivil bütün millet aynı gaye uğrunda birleşirse galip devletler yeni bir harbi göze alamayacaklar, korkunç planlarını üzerimizde tatbik cesaretini gösteremeyeceklerdir." olmuş, Vali bu cevap karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.

Ali Fuat Paşa, işgal kuvvetlerinin sömürge idaresi politikalarına izin vermeyecekleri, gerekirse çatışmayı göze alacakları yönündeki konuşmalarının hem işgalcileri hem de taşkınlık yapan Ankara gayrimüslimlerini dizginlediğini ifade etmektedir. Bu şekilde Ankaralı Türklerin moralleri düzelmiş, Muhittin Paşa'nın da dâhil olduğu daha önce iş

⁶⁷ DH-ŞFR nr.639/61.

birliği içinde bulunan kesim de Millîcilere taraftar görünmeye başlamıştır. Bilhassa İzmir'in işgali tüm kesimlerde üzüntü ve endişeye neden olmuş, Muhittin Paşa da benzer hislerle Ali Fuat Paşa'ya sızlanmış, çaresizlikten dem vurmıştır.⁶⁸

19 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa ikinci Hükûmetini kurar ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey olur. Ali Kemal Bey 23 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın siyasette basiretsiz ve ülke için tehlikeli olduğunu bildirerek kendisiyle herhangi bir ilişki kurulmamasını ister. Ankara'da vilayet mektupçusu Halet Bey bu yazıdan kolorduyu haberdar etmiştir. Üç gün sonra ise Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey bir beyanname daha yayımlayarak ordu müfettişliklerinin askere alım yaptıklarını ve bunun kanunsuz olduğunu ilan etmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte Ali Kemal'in politikaları kabine içinde de rahatsızlığa yol açmaktaydı. Tepkilerin artmasından dolayı 26 Haziran 1919'da istifa etmek zorunda kalmış,⁷⁰ bu sıralarda Ali Fuat Paşa da birliklerin denetimi bahanesiyle Ankara'dan ayrılmıştır.⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek üzere Amasya'ya giden Ali Fuat Paşa, Amasya Genelgesi'ni imzalamıştır. Ali Fuat Paşa Ankara'ya döndüğünde faaliyetlerini gizli tutmasından dolayı Vali Muhittin Paşa'nın sitemlerine muhatap olur. Konuyu Amasya Tamimine getiren Paşa, Damat Ferit Paşa'nın Paris'te önemli girişimlerde bulunduğunu ve bu sırada toplumda ikilik ve asayişsizlik çıkarılmaması gerektiğini söyleyerek tarafını da belli eder.⁷²

22 Temmuz 1919 tarihinde kurulan Damat Ferit Paşa'nın üçüncü kabinesinde Dâhiliye Nazırı Adil Bey olmuştur. Yeni nazırın politikaları Damat Ferit Paşa ve Ali Kemal Bey'in çizgisinde olacaktır.⁷³ Yeni kabinenin ilk günlerinde Damat Ferit Paşa yayımladığı bir genelgede Sivas Kongresi'ni hedef almış, kongrenin engellenmesine dair askerî ve mülki memurlara talimat vermiştir. Damat Ferit Paşa'ya göre kongre, anayasaya, padişahın arzusuna ve millî menfaatlere aykırıdır. Ayrıca bu tür millî hareketler Anadolu'da karışıklık çıkarmaktadır. Bu durum tehlikeye yaratmaktadır çünkü Mondros Mütarekesi gereği karışıklık çıkan yerlerde İtilaf devletlerinin işgal hakkı doğmaktadır. Aslında Damat Ferit Paşa bu genelgesiyle Anadolu'da karışıklık çıktığını kabul ederek işgalin hukuki gerekçesini bizzat vermektedir. Ayrıca genelgede 20. Kolordu'nun faaliyetlerine de atıf yapılmış ancak Muhittin Paşa, bunu Ali Fuat Paşa'ya bildirmemiştir. Bu durumdan rahatsız olan Ali Fuat Paşa, valiyi ziyaret etmiş, görüşme sırasında genelgeden bahis açıldığında Vali Muhittin Paşa genelgenin bir kopyasını kolorduya gönderme niyetinde olduğunu belirtmiştir. Bu kongrenin Meclis-i Mebûsan hükmünde olduğu takdirde Kanun-ı Esasiye aykırı olacağını da sözlerine eklemiştir. Ali Fuat Paşa böyle bir

⁶⁸ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 49-59.

⁶⁹ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 77-80.

⁷⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, 1919-1920, Ankara 2012, s. 50; Ebubekir Akkaymak, *Ali Kemal'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 52-53.

⁷¹ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 68.

⁷² A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 84-86.

⁷³ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 105.

maksadının olmadığını belirtmişse de valinin inanmadığını belirtmektedir. Konuşmanın devamında Vali Muhittin Paşa kendisinin İstanbul Hükûmetine sadık olduğunu ve Millî hareketi ancak Hükûmete ve kanunlara sadık olduğu takdirde destekleyeceğini de belirtmiştir.⁷⁴

Dâhiliye Nazırı Adil Bey Muhittin Paşa dâhil olmak üzere bazı valileri İstanbul'a görüşmeye çağırmıştır. Yola çıkmadan önce Muhittin Paşa, Ali Fuat Paşa'yı ziyaret etmiş, Ali Fuat Paşa ondan Anadolu'daki vaziyeti anlatarak millî hareket lehine İstanbul'u ikna etmesini rica etmiştir. Muhittin Paşa da Hükûmete, millî harekete destek vermeleri gerektiğini, aksi takdirde emirlerinin uygulanamayacağını söyleyeceğini ifade etmiştir.⁷⁵ Bu sırada Ali Fuat Paşa firari ve bakayaları askere almakta ve bekçi sayısını yükseltmektedir. Bu şekilde hem askerî açıdan hem de asayiş açısından Ankara'nın güvenliği artırılmaktadır.⁷⁶

Muhittin Paşa'nın yokluğunda vekâlet eden Mektupçu Halet Bey, o sırada yayımlanan 31 Temmuz 1919 tarihli bir Dâhiliye Nezareti genelgesini kolorduya iletmiştir. Bu genelgede Ankara'nın Kuvâ-yı Milliye'nin merkezi haline dönüştürüleceğine dair haber alındığı söylenerek bir soruşturma yapılması ve sorumluların tutuklanması istenmiştir. Ayrıca Dâhiliye Nazırı Adil Bey Anadolu'nun çeşitli bölgelerine teftiş ve nasihat etme amaçlı birer heyet göndermiştir. Ankara ve Kastamonu havalisi için görevlendirilen heyetin başında Miralpaşalı Galip Paşa vardır.⁷⁷ Muhittin Paşa bu heyetle birlikte Ankara'ya döner. Galip Paşa Hükûmet politikalarını desteklemektedir. Fakat henüz Muhittin Paşa fikirlerini açıkça beyan etmemektedir. Sonraki günlerde Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Ali Fuat Paşa'yı İstanbul'a davet etmiştir. Bu davetin tutuklama amaçlı olduğunu düşünen Ali Fuat Paşa, Muhittin Paşa'nın da bu tuzaktan haberi olduğu ve hatta komponun bizzat içinde bulunduğu fikrindedir. Nitekim Muhittin Paşa İstanbul'da İngilizlerin Türkiye'ye karşı dostane tutum sergiledikleri fikrindedir. Muhittin Paşa'nın açık şekilde tarafını seçmesiyle oldukça yüklü bir meblağın İngiliz Muhiplerince kendisine verildiği iddialar arasındadır.⁷⁸ Muhittin Paşa'nın sadece sözleri değil, İstanbul'dan dönüşünden sonraki faaliyetleri de tarafını açıkça göstermiştir. Paşa, devlet memurlarının İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne katılmasını sağlamış, İngiliz mandasının İstanbul'ca kabul edildiğini bir müjde olarak karşılamıştır. Dahası Ali Fuat Paşa'nın İstanbul'a gideceğinden ve Ankara'daki kolordunun dağıtılacağından söz etmeye başlamıştır. Ali Fuat Paşa'nın sert tepkisi üzerine Muhittin Paşa faaliyetlerini yürütemeyeceğini anlayarak Heyet-i Nâsiha birlikte vilayet merkezinden ayrılmıştır.⁷⁹

⁷⁴ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 110-112.

⁷⁵ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 116.

⁷⁶ B. Öztürk, *1918-1938 Yılları Arasında Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, s. 18.

⁷⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Ankara 1984, s. 17.

⁷⁸ C. Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, s. 158.

⁷⁹ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 142-146; B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s.24.

Ankara Vilayetinden 17 Ağustos 1919'da Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, şehirde Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak cemiyetleri kurulmaya çalışıldığı ve bunlardan büyük bir Kuvâ-yı Milliye teşkiline gayret gösterildiği bildirilmiştir.⁸⁰ Bu günlerde Sivas Kongresi'ne katılmak için Ankara'ya gelen Kara Vasıf Bey, Vali Muhittin Paşa hakkında İstanbul'dan önemli bir istihbarat getirmiştir. İstihbarata göre Ankara Valisi, Millî hareketi dağıtmak için İngilizlerden önemli bir miktarda ödenek almıştır. Ankara'dan ayrılarak gittiği Kırşehir'de Hacı Bektaş Çelebi'yi bu amaçla ikna etmeye çalışacaktır. Bu teşebbüsünde Kırşehir Mutasarrıfı ve diğer bazı mülki memurla birlikte hareket etmektedir.⁸¹ İstihbarat üzerine Ali Fuat Paşa, emrinde bulunan Miralay Osman Bey'i Vali'nin girişimini engellemek amacıyla Hacı Bektaş Çelebi ile görüşmek üzere yollamış, ayrıca Osman Bey'e Vali'yi takip görevini de vermiştir. Vali'nin Kırşehir'deki Hacı Bektaş Çelebi ve diğer Bektaşî babaları nezdindeki girişimleri başarısız olmuştur.⁸² Ne var ki Millî Mücadele lehindeki faaliyetleri nedeniyle Ali Fuat Paşa 29 Ağustos 1919 tarihinde, İstanbul Hükûmetince 20. Kolordu Kumandanlığı'ndan alınmış, ancak çevresinin desteğini alan Paşa görevini bırakmamıştır.⁸³ Yerine atanan İngiliz Muhiplerinden⁸⁴ Kiraz Hamdi Paşa'nın Ankara'ya girişine de izin verilmemiştir.⁸⁵

Muhittin Paşa, Kırşehir'deki başarısız girişiminin ardından aynı amaçla Çorum'a gitmiştir. Muhittin Paşa'nın bütün bu faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık, Çorum'a gidişinin öğrenilmesiyle doruğa çıkmıştır. Bu nedenle Heyet-i Temsiliye Vali'nin tutuklanarak Sivas'a nakledilmesi emrini vermiştir.⁸⁶ Bu sırada Muhittin Paşa Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey ile Kastamonu'da bulunan 58. Alay Kumandanı Mustafa Bey'in desteğini almıştır. Vali, bu iki bölgede tamamen İstanbul Hükûmetinin otoritesinin kabul edildiği şeklinde yanlış bir izlenim edinmiştir. Buna istinaden 14 Eylül günü Dâhiliye Nezaretine bir telgraf göndererek olumlu bir tablo çizmiş ve merkez haricinde Ankara Vilayetine hâkim olduklarını bildirmiştir. Elindeki askerî birlikleri yeterli görerek Ankara'nın zaptı için izin isteyen Vali, aynı şekilde Anadolu'nun diğer bölgelerinde de asker kullanarak Millî hareketin bastırılabilceğini ifade etmiştir. Dâhiliye Nazırı Adil Bey ise ertesi gün yolladığı cevabında, Hükûmetin gücünün her yerde egemen kılınması için silah kullanmak da dâhil gerekenlerin yapılmasını istemiştir. Ayrıca yeterli kuvvet oluşturunca kadar jandarmaya asker alımı yapılabileceğini sözlerine ilave etmiştir. Millî hareketin gücünü hafife alan Muhittin Paşa, bu planını gerçekleştirememiştir. İlk tutuklama girişimi başarısız olsa da 19 Eylül gününde

⁸⁰ BOA, DH. ŞFR, 642/25.

⁸¹ B. Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, s. 24.

⁸² A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 157; K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 243.

⁸³ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 154-155.

⁸⁴ Cengiz Dönmez, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara 1999, s. 145.

⁸⁵ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II*, s. 77-80.

⁸⁶ M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I*, s. 295; K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 246-247.; Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974, s. 3; Sivas Kongresinde 9 Eylül günü Muhittin Paşa'nın tutuklanması gündeme gelmiştir. (Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1986, s. 78).

gerçekleşen ikinci teşebbüste Muhittin Paşa Keskin'de tutuklanmıştır. Ardından Sivas'a Heyet-i Temsiliye'nin huzuruna gönderilmiştir.⁸⁷ Bu gelişme İngiliz belgelerinde "Ankara Milliyetçilerin eline geçti" şeklinde değerlendirilmiştir.⁸⁸

Muhittin Paşa'nın başına gelenlerden rahatsız olan Ankara Belediye Başkanı Hacı Ziya Bey istifa etmiştir. Hürriyet ve İtilafçı olan Ziya Bey, Muhittin Paşa'nın da arkadaşıdır.⁸⁹ Yerine Kütükçüzade Ali Bey geçmiştir⁹⁰ ve görevini Millî Mücadele yılları boyunca devam ettirmiştir.⁹¹ Muhittin Paşa Sivas'ta Heyet-i Temsiliye önünde savunma vermiştir. Millî hareketin maksadını ancak şimdi anladığını ifade eden Muhittin Paşa'nın Millî hareket aleyhine davranmayacağı ve ileri yaşı göz önüne alınarak İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir.⁹² Ancak Muhittin Paşa, 1920 yılında Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucularından olarak, merkez heyette yer almıştır.⁹³ Bu parti, Damat Ferit Paşa'nın beşinci Hükûmetini desteklemiştir.⁹⁴ Damat Ferit Paşa'nın Hükûmeti düştükten sonra 2 Ekim 1919'da kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Dâhiliye Nazırı Mehmet Şerif Paşa olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, iyi ilişkiler kurduğu bu Hükûmetten, Millî harekete muhalefet eden birtakım kişilere yeni görevler verilmemesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın görev verilmemesini istediği isimler arasında Muhittin Paşa da vardır.⁹⁵ Muhittin Paşa Büyük Taarruzdan sonra yurt dışına çıkmış, kısa bir süre sonra da vefat etmiştir.⁹⁶

4.2. Yahya Galip (Kargı) Bey

Vali Muhittin Paşa'nın faaliyetlerinden artık bunalan Ankara eşrafı Defterdar Yahya Galip Bey'in evinde toplanmış ve bu toplantıda Vali Muhittin Paşa'yı istemediklerini Padişah'a bildirmeye karar vermişlerdir. Eğer istedikleri olmazsa da valiyi enterne edeceklerdir. Eşraf tarafından temsilci olarak görevlendirilen Hoca Atıf Efendi'nin önderliğinde Yahya Galip Bey'in de dâhil olduğu bir heyet telgrafhaneye giderek Padişah'a telgrafla ulaşmaya çalışmıştır. Ancak telin diğer ucunda bulunan Damat Ferit Paşa, Padişah'a doğrudan ulaşamayacağını belirtmiş, Sadrazam ile Ankara heyeti arasında yaşanan tartışmanın sonunda heyet hem sadrazamı hem de Hükûmetini tanımadıklarını bildirmişlerdir. Ardından da gelişmeyi Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermişlerdir.⁹⁷

⁸⁷ A. F. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtraları*, s. 191-193; Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 244.

⁸⁸ Bilal N. Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara 1988, s. 123.

⁸⁹ Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz İstanbul* (b.t.y), s. 15.

⁹⁰ Abdurrahman Kaplan, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, Ankara 2019, s. 169.

⁹¹ Mesut Çapa, "Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 67 (2020), s. 77.

⁹² Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 163; M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I, s. 295-297.

⁹³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, Ankara 1995, s. 65.

⁹⁴ Ali Birinci, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", *DİA*, C. 18, s. 510.

⁹⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 195-197.

⁹⁶ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 1704.

⁹⁷ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 1702-1703.

Yahya Galip (Kargı) Bey

Yahya Galip Kargı, 1874'te İstanbul'da doğmuş ve Ayvansaray Rüştüyesini bitirmiştir. Ankara Valiliği görevinden önce İstanbul, Tokat, Amasya, Muş ve Aydın'da kalemde görev almış, Bitlis, Hicaz, Halep, Kastamonu ve Ankara Defterdarlığı yapmıştır. TBMM'de I., II. ve III. Dönem Kırşehir, IV., V. ve VI. Dönem Ankara Mebusu olarak yer almıştır. 13 Mayıs 1942'de vefat etmiştir.

Böylece Ankara, İstanbul Hükûmeti ile ilişkisini kopararak artık tamamen Millî harekete ve Sivas Kongresine bağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa o sırada Vali Vekili olan Halet Bey'e memurların temayüllerinin ne olduğunu sormuş ve Halet Bey'den olumlu bir cevap almıştır. Muhittin Paşa'nın tutuklanma haberinin alınmasından sonra Halet Bey de istifa ederek İstanbul'a gitmiştir. Ankaralılar artık dışarıdan atanacak valileri kabul etmeme ve kendi valilerini kendilerinin seçmesi usulüne karar vermişlerdir. Ankaralılar tarafından teklif götürülen Yahya Galip Bey, 1 Ekim 1919 tarihinde valilik makamına vekâleten gelmiş, 3 Ekim'de de Muhittin Paşa Sivas'ta Ankara Valiliğinden istifa ettirilmiştir.⁹⁸

Bu gelişmelere karşın Ali Rıza Paşa Hükûmeti Ankara Valiliğine atama yaparak Eski Bitlis Valisi Ziya Paşa'yı 12 Ekim 1919 tarihinde Ankara valiliğine getirmiştir.⁹⁹ Bu durum Ankaralılarda rahatsızlık yaratmıştır. Vali Vekili Yahya Galip Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telgrafta "...biz mukadderatımızı, ne böyle, milletin mukadderatını bilmeyen Hükûmete ve ne de sümnet-tedârik gönderilecek valilere terk edemeyiz."¹⁰⁰ denilerek durumdan şikâyetler bildirmiştir. Ankara Belediye Reisi Kütükçüoğlu Ali Bey ve Ankara Müftüsü Rifat Efendi de İstanbul Hükûmetine itirazlarını ulaştırmışlardır.

⁹⁸ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 247.; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, s. 1703-1704.

⁹⁹ BOA, BEO, 4594/344527.

¹⁰⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 259.

İstanbul'daki Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Ziya Paşa'nın göreve kabul edilmesini Mustafa Kemal Paşa'dan rica etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise Millî harekete olumlu yaklaşan ve iş birliği yapabilecek Ali Rıza Paşa'nın yeni Hükûmetini yıpratmak istememiştir. Bu yüzden Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta Ankaralıları ikna çabalarının olumlu sonuçlanmadığını ve bu atamaya razı olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca Ziya Paşa'nın onurunun değil, yönetimdeki basiretsizliğinin şüphe uyandırdığını da sözlerine eklemiştir. Ziya Paşa'nın Ankara gibi Millî hareket için önemli bir yere atanmaması gerektiğini bildirmiştir.¹⁰¹ Fakat Hükûmet ısrarlıdır. Ankara'daki görevinin başına gitmek üzere yola çıkan Ziya Paşa, Eskişehir'deyken kendi isteğiyle izin alarak geri dönmüştür. Bulunan çözüm Ziya Paşa'nın izinde kalmasının sağlanarak vekâleten Yahya Galip Bey'in Ankara valiliği görevini yürütmesidir.¹⁰² Öte yandan Ziya Paşa'nın konuşmaları tarafsız olduğu izlenimi vermektedir. Gerçekten de Millî Mücadele sırasında muhalif bir hareketi söz konusu olmamıştır. Ancak Damat Ferit Paşa tarafından önce Niğde Mutasarrıflığına ardından da Bitlis Valiliğine atanmış olması rahatsızlık vermiştir.¹⁰³

Ankara Valisi Yahya Galip Bey 1874 yılında İstanbul'da doğmuştur. Divân-ı Muhasebât Evrak Odası kâatibi olarak başladığı kamu hizmetinde defterdarlığa kadar yükselmiştir.¹⁰⁴ Yahya Galip Bey'in lakabı "Hakan"dır. Bu lakabı Ankaralıları kendisine layık görmüştür. Ona bu lakabın verilmesinin muhtemel nedeni, Yahya Galip Bey'in valiliğe getirilişini takip eden günlerdeki ilk icraatlarından birisinin Muhittin Paşa Dönemi'nde tutuklanan kişileri tahliye etmesi olabilir. İşgalcilerin isteğiyle yapılan bu tutuklamalar Ankaralıları ciddi bir rahatsızlık doğurmuştur. Dolayısıyla salıverilmeleri de o oranda mutluluk yaşatmıştır. Yahya Galip Bey'in hakan unvanı Padişah'ın kulağına gitmiş, kendisi "hakan benim, bu yeni hakan kimdir?" şeklinde tepki göstermiştir.¹⁰⁵

Ankara tarihinde köşe taşı niteliğinde önemli bir gelişme, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişi.¹⁰⁶ Karşılama töreni Vali Vekili Yahya Galip Bey ve tüm Ankaralıları için önemli bir göreve dönüşmüştür. Çünkü bu ziyaret vesilesiyle Heyet-i Temsiliye'nin halk nezdindeki meşruiyetinin açık bir biçimde hem içeriye ve hem de dışarıya gösterilmesi amaçlanmıştır. Ancak Ankara merkezinin yirmi bin civarında¹⁰⁷ olan nüfusunun görkemli bir karşılama yapmaya imkânı yoktur. Gönüllü Seymenlerden

¹⁰¹ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 260.

¹⁰² K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 250.

¹⁰³ Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 163.; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, Ankara 1986, s. 440.

¹⁰⁴ *TBMM Albümü (1920-2010)*, I, Ankara 2010, s. 43.

¹⁰⁵ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 247.; M. M. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, s. 488.

¹⁰⁶ Bu yolculuğun tamamı için bk. Cuma Erkmen, *Erzurum'dan Ankara'ya Heyet-i Temsiliye*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2019.

¹⁰⁷ Edip Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 10, S. 29 (1994), s. 335.

oluşan Ankara Millî Alayı¹⁰⁸ da yeterli sayıya sahip değildir. Yahya Galip Bey'in Ankara Polis Müdürlüğüne getirdiği Cemal (Bardakçı) Bey'in önerisiyle kazalardan atlılar, Seymenler getirilmesine karar verilmiştir. Ancak geleceklerin cepheye gönderileceği söylentisi işi zora sokmuştur. Cemal Bey Haymana'dan iki yüz kadar atlı getirtip Ankara'da üç gün gösteri yaptırarak, halkı, karşılamaya katılmaya teşvik etmiştir. Bu şekilde istenildiği gibi görkemli bir karşılamanın yapılabilmesi için gerekli kalabalık toplanmış ve heyet, coşkuyla karşılanmıştır.¹⁰⁹

27 Aralık 1919 Cumartesi günü Yahya Galip Bey ile Ali Fuat Paşa Heyet-i Temsiliye'yi¹¹⁰ Ankara ile Gölbaşı arasında yol üzerinde karşılamıştır. Ardından birlikte şehre geçilmiştir. Ankara'da öğrencilerden din adamlarına kadar çeşitli halk grupların katıldığı coşkulu bir karşılama düzenlenmiş,¹¹¹ Mustafa Kemal Paşa aynı gün yayımladığı tebliğinde şu ifadeleri kullanmıştır:

"Heyet-i Temsiliye, bütün güzergâhında ve Ankara'da, büyük milletimizin har ve samimî tezahürat-ı vatanperveranesi içinde, bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eser-i vahdet ve azim, memleketimizin temin-i istikbali hakkındaki kanaatleri, lâyetezelzel bir surette tarsin edici mahiyettedir."¹¹²

Ankara, bundan sonra millî hareketin merkezi haline gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya ikamet olarak Ankara İstasyonu'ndaki direksiyon binası tahsis edilmiş, Anadolu ve Bağdat Demiryolları Müdür-i Umumisi Halit Bey'in binanın kirasını almaması kararlaştırılmıştır. "Memleketin istihlasına çalışan ve emr-i muhafaza ve müdafaasını temin eden Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin şimendifer mebanisinden birisinde tenezzülen ikamet bulunmaları idare için bir şereftir." sözleriyle kararın gerekçesi açıklanmış ve bina Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetine bedelsiz olarak tahsis edilmiştir.¹¹³ Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki ilk faaliyetlerden biri *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin çıkarılması olmuştur. Ne var ki maddi yetersizlikler sebebi ile gazete için gerekli olarak matbaa kurulamamış, hâlihazırda bir matbaaya sahip olan valilikten yardım istenmiştir. Vali Vekili Yahya Galip Bey, gazetenin vilayet matbaasında basılmasını sağlamıştır.¹¹⁴ 14 Nisan 1920 günü Yahya Galip Bey, Padişah tarafından görevden alınmış, fakat Padişah'ın Ankara üzerinde iktidarının olmayışı, bu kararı yok hükmünde kılmıştır.¹¹⁵ Heyet-i Temsiliye TBMM'nin açılış törenlerinin askerî

¹⁰⁸ A. Erdoğan-G. Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, s. 98.

¹⁰⁹ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 250-252.; M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 8-9.

¹¹⁰ Gerçekte Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte gelenlerin ancak 3'ü Heyet-i Temsiliye'deydi. Ankara erkânı dâhil olmak üzere, gelen herkesin Heyet-i Temsiliye üyesi olduğu sanıldı. Bunda Mustafa Kemal Paşa'nın arzusunun da etkisi vardı. (M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, s. 10-12).

¹¹¹ BOA, DH-KMS nr. 53-4/21-4; DH-ŞFR, nr. 655/59; Edip Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", s. 341.

¹¹² Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, I, s. 332.

¹¹³ BCA, nr.30-10-00-00, 1-6-1.

¹¹⁴ M. F. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, II, s. 503-504.

¹¹⁵ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, II, s. 423.

kısmı için 20. Kolorduyu, dinî kısmı için Ankara valiliğini görevlendirmiştir.¹¹⁶ Yahya Galip Bey de Kırşehir mebusu olarak I. TBMM'de yer almıştır.¹¹⁷ Kısa bir süre sonra da Ankara Valiliğine asaleten atanmıştır.¹¹⁸ Yeni kurulan TBMM'nin ihtiyacı olan personel açığı Yahya Galip Bey'in öğretmenleri görevlendirmesi suretiyle çözülmüş, ilkokul öğretmenleri gizli polis, Sultani öğretmenleri de zabıt kâtibî yapılmıştır.¹¹⁹ İngiliz istihbaratının gözlemlerine göre Yahya Galip Bey'in valiliği zamanında Ankara'da gayrimüslimlere iyi davranıldığı kayıt altına alınmıştır.¹²⁰

TBMM'nin açılmasından kısa bir süre sonra Millî Mücadele'yi tehlikeye atan bazı gelişmeler meydana gelmiştir. Birçok yerde olduğu gibi İç Anadolu'da da isyanlar başlamıştır. Yeni Han'da 14 Mayıs 1920'de başlayan isyan ve bu isyanın ilk zamanlarında kaydettiği başarılar Ankara'nın güvenliği konusunda kaygı uyandırmıştır. Bu yüzden 1 Haziran 1920'de ilk olarak Ankara'da ve Sivas'ta asayişin sağlanması için yaya ve süvari seyyar jandarma birlikleri kurulmasına karar verilmiştir.¹²¹ Bu birlikler ağır silahlarla donatılacak, yaya birlikler bir alay, süvari birlikleri bir tabur büyüklüğünde olacaktır.¹²² Ayrıca bu birlikler diğer jandarmanın aksine Dâhiliye Vekâletine değil, Millî Müdafaa Vekâletine bağlı olacaktır.¹²³ 1920 yılının ağustos ayına gelindiğinde Ankara Jandarma Bölgesindeki jandarma personeli sayısı yaklaşık 2.997'dir ancak ihtiyacın 4.924 olduğu tespit edilmiştir.¹²⁴ Kısa bir süre sonra da Yeni Han'daki isyanın geçici başarısı, Yozgat'taki eşrafın ve erkânın birbirleriyle olan çekişmeleri¹²⁵ ve Çapanoğullarının İttihatçılara tepki duyması Yozgat İsyanı'nı tetiklemiştir. Çerkez Ethem'in Kuvâ-yı Seyyaresi ile diğer bölgelerden sevk edilen askerî birliklerle isyan bastırılmıştır.¹²⁶

Ankara Valisi Yahya Galip Bey adı geçen isyanın bastırılmasından sonra bölgede kurulan Divan-i Harbe çağırılmış, çağrının gerekçesi olarak da kötü idaresi gösterilmiştir. İddiaya göre Vali, halkın Yozgat Mutasarrıfı Arif Hikmet Bey'den olan rahatsızlıklarını ve şikâyetlerini ciddiye almamış ve bu nedenle isyana sebep olmuştur.¹²⁷ Kuşkusuz Ankara

¹¹⁶ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, C. I, s. 431.

¹¹⁷ *TBMM Albümü*, I, s. 43.; Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 255-256.

¹¹⁸ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, C. III, s. 659.

¹¹⁹ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Ankara*, Ankara 1993, s. 76.

¹²⁰ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, s. 29.

¹²¹ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, s. 66.

¹²² İsmail Efe, "Kasım 1918'den Şubat 1921'e Jandarma'yı Teşkilat, Tensikât ve Kadro Yönünden Yeniden Yapılandırma Çabaları", *Asayişten Cepheye: Millî Mücadele'de Jandarma*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara, 2021, s. 444.

¹²³ İsmet Türkmen, Betül Tekinsoy, "1921'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin İlgası Meselesi", *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, Sayı 2 (2020), s. 131.

¹²⁴ Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 76-77.

¹²⁵ Ahmet Oğuz, "Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C. 11, S. 4 (2021), s. 1880-1882.

¹²⁶ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, II, s. 447-448.

¹²⁷ Çerkez Ethem, *Nutuk'a Cevaplar*, Haz. Ömer Hakan Özalp, İstanbul 2015, s. 41; Çerkez Ethem bu fikrinde yalnız değildir. Ancak bu görüşü paylaşılanların bir kısmının siyasi hedefleri bulunmaktadır. Bk. Yusuf İzzettin Kılınçer, *Atatürk ve Kırşehir (1919-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 62, 67.

Valisi gibi güçlü bir ismin yargılanmasının bazı sakıncaları vardır. Yahya Galip Bey'in idari zaafında Mustafa Kemal Paşa'nın etkili olduğu iddia edilmiştir.¹²⁸ Nitekim Çerkez Ethem'in bu yönde ifadeleri bulunmaktadır.¹²⁹ Bu iddia, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik eleştirilere gerekçe de olmuştur. Bu kriz karşısında çözüm olarak Yahya Galip Bey'in hastalığı nedeniyle görevden alınmasına ve yine aynı sebeple Divan-ı Harbe gönderilmemesine karar verilmiştir. Yahya Galip Bey 12 Haziran 1920'de görevden alınmış ve Yahya Galip Bey'den kendi güvenliği için saklanması istenmiştir.¹³⁰ 24 Haziran'da emeklilik dilekçesini vermesiyle de Çerkez Ethem ve muhaliflerin eleştirilerinin önüne geçilmiştir.¹³¹ Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*'ta bu olaylardan bahsederken Yahya Galip Bey hakkında "... Ankara Valisi, Teşebbüsat-ı Milliyede fevkalâde hizmet ve fedakârlık göstermiş ve göstermekte bulunan" ve "Yahya Galip Bey'in bilhassa bizce, hizmeti takdir olunmuş..." ifadelerini kullanmıştır.¹³²

4.3. Nuri Conker, Bahattin Bey ve İhsan Beylerin Ankara Valiliği

Yahya Galip Bey'in görevden alınmasının ardından yerine yine vekâleten Erkan-ı Harp Kaymakamı (Kurmaya Yarbay) Mehmet Nuri (Conker) Bey 17 Haziran 1920'de göreve getirilmiştir.¹³³ Nuri Bey'in valiliği oldukça kısa sürmüş, 16 Eylül'de Adana Vali Vekili ve 41. Tümen Kumandanlığına atanmıştır.¹³⁴ Ertesi gün, 17 Eylül 1920'de Bahattin Bey Ankara Valisi olmuştur. Onun da valiliği ancak 2 ay sürmüş, 17 Kasım'da görevinden ayrılmıştır.¹³⁵

Millî Mücadele Dönemi'nde oldukça uzun sayılabilecek bir süre valilik görevini sürdürmüş isim İhsan (Sağlam) Bey'dir. İhsan Bey, 18 Kasım 1920 tarihinde 8.000 kuruş maaş ile göreve atanmış¹³⁶ ve bu görevi 16 Nisan 1922'ye kadar sürdürmüştür. II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasetin içinde hareketli bir sima olsa da Ankara Valiliği Dönemi'nde¹³⁷ ilk iki valinin aksine çok öne çıkmamış olduğu söylenebilir. İhsan Bey piyade ve jandarma sınıflarında görev yapmış bir askerdir. Muvazzaf görevi sırasında siyasetle meşgul olduğu için mahkemelere kadar giden bazı sorunlar yaşamıştır. İttihat ve Terakki Fırkasından 1914 yılında mebus seçilmiş, ertesini yıl askerlikten emekli olmuştur. Mütareke Dönemi'nde Teceddüt Fırkasında görev alan İhsan Bey Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde de hizmette bulunmuştur. I. TBMM'de Siverek Mebusu olarak olan İhsan Bey, aynı zamanda Kayseri Mutasarrıflığı görevini de yürütmüştür. Ancak 5 Eylül 1920

¹²⁸ C. Şener, *a.g.e.*, s. 50-51.

¹²⁹ Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, II, s. 469-470.

¹³⁰ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 260-262.

¹³¹ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 263.

¹³² Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, II, s. 470.

¹³³ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, s. 87.

¹³⁴ Ahmet Selim Ersoy, *Mehmet Nuri Conker'in Askeri ve Siyasi Hayatı (1911-1937)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2015, s. 33.

¹³⁵ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 263; Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, s. 214.

¹³⁶ BCA, 10.18.1.1, 1-19-13.

¹³⁷ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, s. 903-904.

tarhli Nisab-ı Müzakere ve Saireye Dair Kanun¹³⁸ nedeniyle mebusluk ile mutasarrıflık arasında tercih yapmak durumunda kalınca mutasarrıflığı seçmiştir.¹³⁹ Ankara Valiliği Dönemi'nde 10 Şubat 1921 günü daha önce kurulmuş bulunan seyyar jandarma birlikleri kaldırılmıştır.¹⁴⁰ Bu kararın alınmasının nedeni olarak, iç güvenliğin sağlanmasıyla bu birliklerin Dâhiliye Vekâletine değil askeriyeğe bağılı olmasından dolayı yaşanan sorunlar gösterilebilir.¹⁴¹ On beş gün zarfında Ankara'ya yaklaşık 800 kişinin memuriyet için gelmesi üzerine, güvenlik ve asayiş yönünden sakıncalı olduğundan bu kişilerin uygun yerlere sevkleri ve memuriyet almaları konusu gündeme gelmiştir. 20 Mart 1921'de çıkarılan bir kararname ile konunun görüşülmesi için askeriye, mülkiye ve jandarmadan birer yetkilinin bulunduğu bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁴²

İhsan (Sağlam) Bey

İhsan Sağlam, 1876 Trabzon'da doğmuştur ve ilk-orta öğrenimini Trabzon'da tamamladıktan sonra İstanbul'da Kuleli Askeri İdadisi'nde öğrenim görmüştür. 1914'te Osmanlı Mebûsan Meclisine Mardin mebusu seçilerek ordudan emekliye ayrılmıştır. I.

TBMM'de Siverek mebusu olarak bulunmuştur. Ankara Valiliği görevinden sonra 1922'de Zonguldak Mutasarrıflığı görevini üstlenmiş, II. TBMM'ye Ergani (Maden) mebusu olarak seçilmiştir. 29 Mart 1949'da İstanbul'a vefat etmiştir.

(<https://www.biyografya.com/biyografi/8774>; TBMM Albümü, 2010)

Sakarya Savaşı öncesinde yayımlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri doğrultusunda kurulan Tekalifi Milliye Komisyonlarının Ankara'daki başkanlığını üstlenen İhsan Bey yayımladığı bildiriye, işgalcilere karşı yapılan savaşta tüm varlıklarla birlikte fedakârlıkta bulunulması gerektiğini belirtmiştir. 13 Ağustos 1921 günü *Hâkimiyet-i*

¹³⁸ *Cerîde-i Resmîye*, 21 Şubat 1337, No: 3, s. 2-3.

¹³⁹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, s. 903-904.

¹⁴⁰ Z. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, III, s. 403.

¹⁴¹ İsmet Türkmen, Betül Tekinsoy, "1921'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin İlgası Meselesi", s. 131.

¹⁴² BCA nr.30.18.1.1-2-39-16.

Milliye gazetesine verdiği röportajda halkın özverisini methetmiş, umut veren ifadeler kullanmıştır. Aynı röportajda askere alımlara değinerek yükümlülerin morallerinin yüksek olduğunu ve askerden kaçılmadığını belirtmiştir.¹⁴³ Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının ardından da Ankara halkı namına Mustafa Kemal Paşa'ya iki kere tebrik telgrafı göndermiştir.¹⁴⁴

Vali İhsan Bey hakkında TBMM içinde ciddi tartışmalar yaşanmış, bunların en sertisi 1 Nisan 1922'de gerçekleşmiştir. O günkü görüşmede Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, İhsan Bey'in Orta Çağ zihniyetinde olduğunu iddia ederek eğitim, sağlık vb. alanlardaki uygulamalarını eleştirmiş ve hatta halka "ot yesinler" dediğini iddia etmiştir. Tokat Mebusu Rifat Bey de İhsan Bey'in 1,5 yıldır Ankara Valisi olduğunu belirterek diğer valiler ile bir kıyas yaparak İhsan Bey'in birileri tarafından korunduğu iddiasında bulunmuştur. Ağır ifadelerin kullanıldığı bu tartışmadan¹⁴⁵ on beş gün sonra, 16 Nisan günü, İhsan Bey Zonguldak Mutasarrıflığına atanarak Ankara'daki görevinden ayrılmıştır.¹⁴⁶ Onun yerine Ankara Valiliğine Abdülkadir Bey getirilmiştir.¹⁴⁷

4.4. Abdülkadir Bey

Abdülkadir Bey 1904 yılında mezun olmuş bir kurmay subaydır. Teşkilat-ı Mahsusa üyesidir. I. Dünya Savaşı başlamadan askerlikten istifa ederek mülkiye müfettişi olmuştur.¹⁴⁸ Aynı zamanda bir İttihatçı fedaisidir, *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in katil zanlısı olarak bilinmektedir.¹⁴⁹ Sonra ismi İzmir Suikast girişimine de karışacaktır. Mülkiyeye geçişinden sonra mutasarrıf olarak çeşitli sancaklarda görev yapmış,¹⁵⁰ 22 Nisan 1922'de Ankara Valisi olmuştur. Abdülkadir Bey, valiliği sırasında kıtlıkla boğuşan Rusya Türklerine yardım amaçlı başlatılan çalışmaları yürütmüştür. Onun dönemindeki en ciddi olay ise Ali Şükrü Bey cinayeti ve Topal Osman Ağa'nın yakalanması meselesi olmuştur.¹⁵¹ Ankara Valiliği görevini 8 Ağustos 1923'e kadar sürdürmüş,¹⁵² yerini Emniyet Umum Müdürü Murat Bey almıştır.¹⁵³

¹⁴³ Cezmi Tezcan, *Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, s.169-171.

¹⁴⁴ Haluk Selvi- Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara 2020, s. 73-74.

¹⁴⁵ *TBMM. Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, İçtima: 18, Cilt: 18, s. 449-476.

¹⁴⁶ F. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, s. 903-904; M. Necat Özgür, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü- Maslup Abdülkadir Bey*, Kitap, İstanbul 2020, s. 188.

¹⁴⁷ K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 263.

¹⁴⁸ M. N. Özgür, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü-Maslup Abdülkadir Bey*, s. 31, 71.

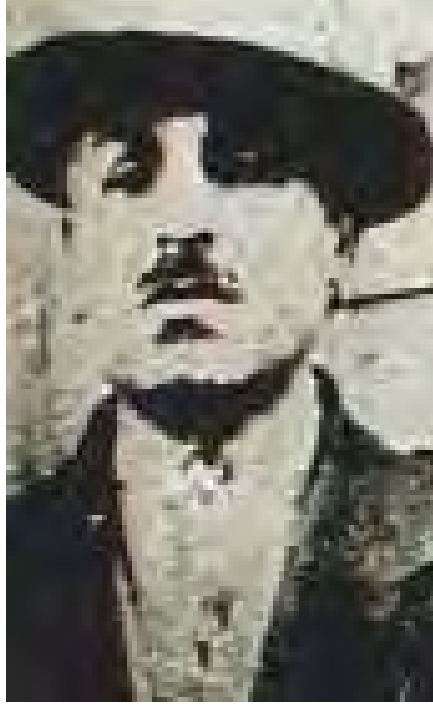
¹⁴⁹ Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S. 37-38 (2006), s. 23-24.

¹⁵⁰ M. N. Özgür, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü-Maslup Abdülkadir Bey*, s. 135.

¹⁵¹ M. N. Özgür, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü-Maslup Abdülkadir Bey*, s. 188-190.

¹⁵² K. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, s. 263.

¹⁵³ M. N. Özgür, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü-Maslup Abdülkadir Bey*, s. 191.

Abdülkadir Bey

Abdülkadir Bey, 1881'de Gaziantep'te doğdu. İstanbul'a Mekteb-i Harbiye'den mezun oldu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Millî Mücadele yıllarından sonra 14 Haziran 1926 günü Mustafa Kemal Paşa'ya düzenlenen İzmir Suikast Girişiminin planlamacılarından biri olarak 14 Temmuz 1926'da gıyaben idama mahkûm edildi.

Cezası 31 Ağustos 1926 gecesi infaz edildi.

(<https://www.biyografya.com/biyografi/8774>)

20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 84. maddesine binaen liva teşkilatı kaldırılmış, bu tarihe kadar Ankara Vilayetinin birer livası olan Çorum, Kırşehir, Yozgat da 1924 nisanından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin birer vilayeti olmuştur.

5. Eğitim

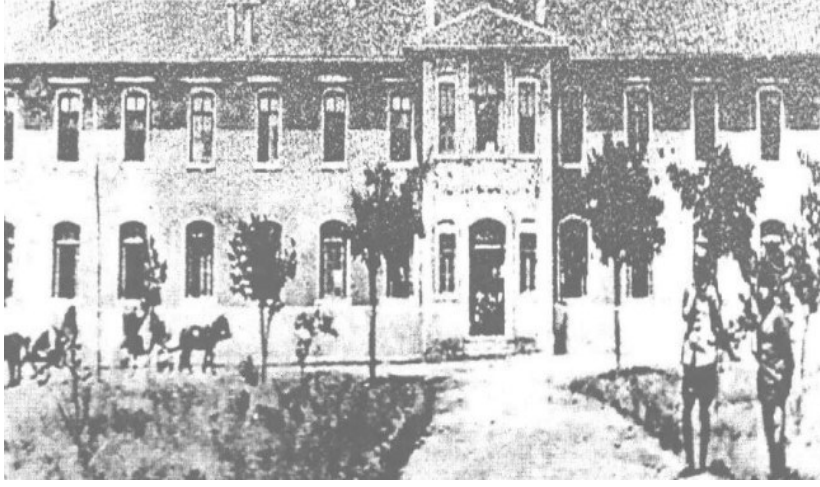
Ankara'nın Cumhuriyet öncesi başlıca eğitim kurumları klasik medrese ve sıbyan mektepleri olmuştur. Eğitime özel bir önem veren II. Abdülhamit Dönemi'nde Ankara'da eğitim alanındaki en dikkate değer atılımlar gerçekleştirilmiştir. Sultan II. Abdülhamit'in emri ve Ankara Valisi Sırrı Paşa'nın gayretleri ile 1891 yılında Ankara İdadisi tamamlanarak hizmete açılmıştır. Halk arasında bu bina Taş Mektep veya Mekteb-i Sultani olarak bilinmektedir. Günümüzde yüksek ihtisas hastanesinin bulunduğu alanda yapılmıştı. Ankara İdadisi 1917 yılında Sultani haline getirildi. Yatılı öğrenciler için sol tarafta iki katlı bir yatakhane binası inşa edildi. Bu sırada öğrenci sayısı 250 civarındaydı. Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte mektebin hoca ve talebelerinden bir kısmı cepheye gitti. Bu sebeple mektepte eğitime bir süre ara verildi. Mektebin yatılı kısmı idarecilerle birlikte Kayseri'ye taşındı. 1920 yılında Ankara'da bulunan Hastane

Binası'nın yetersizliği nedeni ile Taş Mektebin üst katı hastane olarak kullanılmaya başlandı. Alt katı ise Millî Müdafaa Vekâlet'ine tahsis edildi. Mektep 1921 yılında Ulus'ta alt katı Maarif Vekâleti olarak kullanılan Darülmualimin binasında tekrar eğitime açıldı. 1924 yılında Taş Mektep orta ve lise bölümleriyle Ankara Erkek Lisesi olarak öğretime devam etti.

Ankara İdadisi-Taş Mektep (Ankara Vilayeti Salnamesi, 1325/1909)

Yine Sultan II. Abdülhamit'in talimatı ile 1907 yılında Vali Ferit Paşa tarafından şehirde öğretmen yetiştirmek üzere Darülmualimin açıldı. Bu kurumun bünyesinde bir Darülmualimin, bir rüştiye, bir kız okulu, bir Numune-i İbtidai açıldı. Bu okullardaki öğretmen maaşları ve bütün masraflar Vilayet Matbaası gelirlerinden karşılandı. Darülmualimin kesme ve moloz taşla yapılmış kara planlı iki katlı çatılı bir yapıdır. Dörtgen bir alanı kaplayan yapının ortasında avlusu bulunmaktadır. Bina I. Meclis için Ankara'ya gelen mebusların yatakhane ve yemekhanesi olarak kullanıldı. Burası bir ara Maarif Vekâleti olarak da işlev gördü. 1950 yılında çıkan yangınla harap oldu. Ankara'da açılan diğer bir okul ise Ameliye Sanayi Mektebi (Mekteb-i Sanayi) dir. 1902 yılında eğitime başlamıştır. Bu mektebin giderlerine koyun, keçi ve sığırdan alınan Zebhiye vergisi tahsis edilmiştir. Sanayi mektebi binasının yanına 1904 yılında ek bir bina daha yapılmıştır. Bu sanayi mektebi binası daha sonra Darülmualimine bağlanmıştır.

Ankara Ziraat Mektebi 1920

Vali Memduh Paşa'nın girişimleri ile 6 Mayıs 1895 tarihinde Ankara Numune Çiftliği'nin Ağıl ve Çoban Mektebi'nin temeli atılmış, 1898 tarihinde çoban mektebi hizmete açılmıştır. Mektep daha sonra Ziraat ve Ameliyat Mektebi adını almıştır. Ankara Vilayetine bağlı sancak ve kazalardan Ziraat Mektebi'ne alınan öğrenciler uygulamalı bir eğitimden sonra mezun olmaktadır. 1907 yılında öğrenci yetersizliği sebebiyle okul bir süre eğitime ara vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919 tarihinde Heyet-i Temsiliye üyeleri ile birlikte Ankara'ya gelmesi ile birlikte Kalaba Köyü yakınındaki bu bina yani Ankara Ziraat Mektebi, Millî Mücadele'nin ilk karargâhı haline geldi.¹⁵⁴

1907 yılı Ankara Vilayet Salnamesi'ne göre şehirde 27 medrese, 1 mekteb-i idadi-i mülki, 1 Hamidiye mektebi sanayi, 1 Darülmualimin, 1 inas rüşdiyesi, 2 mekteb-i ibtidai (kızlar için), 2 mekteb-i ibtidai (erkekler için), 65 sıbyan mektebi, 8 Rum-Ermeni-Katolik mektebi bulunmaktadır.¹⁵⁵

Ankara Vilayetinin eğitim durumunu incelemek üzere 29 Ekim 1918 tarihinde Ankara'ya gelen Maarif Müdür Vekili ve Beyrut Maarif Müdürü Ankara şehrinin eğitimde en geri kalan vilayet merkezlerinden biri olduğunu tespit etmiştir. Mekteb-i Sultani'nin şehrin yarım saat dışında bulunduğunu, Darülmualiminin ise şehrin iki saat dışında bulunan kiralık bir bina olduğunu belirttikten sonra asıl binanın askeriye tarafından işgal edilerek kullanılmakta olduğunu ve askerlerce kullanılan Darülmualimin binasının boşaltılarak eğitimin hizmetine verilmesini tavsiye etmiştir.¹⁵⁶

Millî Mücadele'de en etkili propagandanın yapıldığı yer okullar olmuştur. Ayrıca TBMM'nin açılışı ve buradaki faaliyetlerde de Ankara okullarının önemli rolü olmuştur. Meclis'in açılması ile birlikte mebusların oturacağı sıralar başta olmak üzere öğretmen ve öğrencilerin yardımlarıyla Ankara okullarından taşınarak salona getirilmiştir. Meclis

¹⁵⁴ A. Koçak, *Salnameler Göre Ankara (1871-1907)*, s. 49-58.

¹⁵⁵ *Şehr-i Kadim Ankara*, III, s. 63.

¹⁵⁶ BOA, MF. İBT nr. 665/111.

açıldığında tutanakların tutulma işini yine öğrenci ve öğretmenler yapmışlardır. İstanbul'un işgalinden sonra Ankara Lisesi'nin bir bölümü asker hastanesi olarak kullanıldığı için bir süre eğitim öğretime ara verilmiştir. Bu lisenin öğrencileri topluca Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak cepheye gitmek istediklerini bildirmişlerdir. Mustafa Kemal öğrencilere şimdilik kendilerine ihtiyaç olmadığını söylemiş, yine de bazı öğrenciler Kuvâ-yı Milliye katılmak için cepheye gitmişlerdir. Şehrin okullarının bodrum katlarında öğrencilerin çalışmalarıyla temsiller yapılmış, Yunan zulmünü gösteren savaş resimleri halka gösterilmiştir. Casusların gönderdiği gizli şifrelerin çözümü için de öğrencilerden yardım alınmıştır. Özellikle Kuvâ-yı Milliye'nin propagandasını yapmışlar, Millî hareketin örgütlenmesi, geliştirilmesi ve yürütülmesinde etkin roller üstlenmişlerdir.¹⁵⁷

Ankara'da hem mesken hem de resmî daireler için bina sıkıntısı çekilmesi dolayısıyla Ankara Sultanisi ve Darülmuallimin açılmamıştır. Zaten bu okulların çok az öğrencisi bulunmaktadır. 1920 ve 1921 eğitim öğretim yılını tamamlamak üzere Maarif Vekâleti burada okuyan öğrencilerin Çorum ve Kırşehir'e gönderilmesine karar vermiştir. Öğretmen ve idarecilerin de geçici olarak açığa alınarak ilk açık kadrolara tayin olunmaları kararlaştırılmıştır.¹⁵⁸ Bu karara rağmen 19 Ekim'de Darülmualliminin adı geçen şehirlere naklinden vazgeçilmiştir. Çünkü bu binaların tamirâtı ve nakliye işlemleri için gereken 2.000 lira masrafın vilayet bütçesinden karşılanamayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca öğretmen maaşlarının bile düzenli ödenemediği böyle bir zamanda bu paranın karşılanması imkânsız görülmüş ve bu okulların Ankara'da eğitime devam etmelerine karar verilmiştir.¹⁵⁹ Yine Ankara Sultanisinin bu şehirlere nakli için 5-6 bin lira kadar masrafa ihtiyaç bulunduğundan Ankara'da okul yapılmaya uygun bina tedarik edilerek burada eğitime devam edilmesi 26 Eylül 1920 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁶⁰

Ankara'daki eğitim ve öğretim faaliyetleri içinde en önemlisi hiç şüphesiz 1921 yılında bir maarif kongresi düzenlenmiş olmasıdır. Maarif Vekâlet'inin çağrısı üzerine Sakarya Savaşı'ndan kısa bir süre önce Türkiye Büyük Millet Meclisinin eğitim ilkelerini belirlemek amacıyla bir kongre düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Ankara'da maarif müdürlerinin sultani, Darülmuallimin ve idadi müdürlerinin, maarif müfettişlerinin eğitim ile ilgili görüşlerini almak üzere 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplanan bu kongrede açılış konuşmasını TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada Millî terbiyeden, Ankara'nın Millî mücadelenin merkezi olmasından, TBMM'nin açılmasından bahsederek Ankara'nın Millî Türkiye'nin ilmi maarifini kuracak olan Türkiye Muallimler ve Muallimeler Kongresi'ni açmaktan büyük bir onur duyduğunu söyleyerek sözlerine başlamıştır. Konuşmasının devamında şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin geri kalmasında çok mühim

¹⁵⁷ Canan Aras, *Millî Mücadele Dönemi'nde Eğitim Faaliyetleri (1919-1923)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000, s. 16-17.

¹⁵⁸ BCA, 10.18.1.1, 1-7-8.

¹⁵⁹ BCA, 10.18.1.1, 1-15-3.

¹⁶⁰ BCA, 10.18.1.1, 1-15-12.

bir sebep olduğunu belirttikten sonra Millî terbiye programı ile eski devrin hurafelerinden arındırılmış, doğuştan sahip olduğumuz özelliklerin hiçbirisi ile ilgili olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen bütün etkilerden uzak olarak Millî karakterimize ve tarihimize uygun bir kültür amaçladığını ifade etmiştir. Burada çocuklara ve gençlere verilmesi gereken eğitimin Millî birliğe ve varlığa taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyeti ile donanımlı bir nesil yetiştirmeye mecbur olduğu üzerinde durmuştur. Öğretmenleri gelecekteki kurtuluşun öncüleri olarak gördüğünü, vazifelerinin çok zor ve hayati olduğunu, bu yolda başarılı olmalarının gerektiğini belirtmiştir. Bu konuşmadan sonra söz alan Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri ve Hamdullah Suphi Beyler ile Ankara Darülmualimat Müdiresi eğitim konusunda düşüncelerini paylaşmışlardır. Maarif Vekâleti bir program komisyonu oluşturarak okullarda verilecek dersleri ve ders saatlerini tespit etmiştir. Komisyonun kararlarına göre öğretim üç devrede verilmek üzere on senelik bir bütün olarak planlanmıştır. Bunun ilk dört senesi ilköğretim ve her kişi için mecburi olmalıdır. Beş senesi idadi ve son üç senesi de üniversite hazırlık devresi olarak öngörülmüştür. Komisyon çocukların ve gençlerin iyi bir dinî ve millî terbiye alarak yetişmelerini ve okuldan mezun olunca da herhangi bir işi başarı ile yapabilmelerini sağlamayı hedeflemiştir. Maarif Kongresi'ne 250'den fazla öğretmenin katıldığı yazılmışsa da açılıшта 180 öğretmen yer almıştır. Kongrenin son toplantısında Darülfünun Fen Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey ile Âli Dersler Muallimi Cemal Hüsnü Bey de birer konuşma yapmıştır. Bu konuşmalarda kongrenin gelecekte önemli bir tesir yapacağı, şehit çocuklarının kimseye el açmayacak şekilde yetiştirilmesinin önemsendiği belirtilmiştir. Yabancıların ve özellikle ülke içindeki Amerikan mekteplerinin verdikleri eğitime de dikkat çekilmiştir. Kongrenin yurt içinde önemli yankıları olmuştur. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey Meclis'te yaptığı konuşmada savaşın bütün harareti ile devam ettiği ve paraya çok ihtiyaç duyulduğu bir sırada Maarif Kongresi'nin toplanmasının ve bu toplantı için harcanan paranın gereksiz olduğunu iddia etmiştir. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey verdiği cevapta, dünyanın bütün ilerlemiş milletlerinin kendi medeni kongrelerini topladıklarını ifade etmiştir. Kongre sırasında kadın ve erkek katılımcıların bir arada oturmasına tepki gösterenler de olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, kongrede kadınlar ile erkeklerin bir arada oturmalarına tepki gösterenlere sert bir karşılık vererek bundan sonraki kongrelerde de kadın ve erkeklerin karışık oturmaları gerektiğini söylemiş ve kadın erkek eşitliğine dikkat çekmiştir. Kongrenin asıl önemi, bir ölüm kalım savaşı verildiği sırada Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi ve eğitimin amaçlarının tartışılmasıdır. Burada yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkeleri ortaya konulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimi, cehalet ile mücadeleyi düşmanla çarpışmaktan farksız gördüğüne işaret etmektedir. Bu yönüyle Maarif Kongresi, Türk eğitim tarihinin en anlamlı ve kıymetli faaliyetlerinden biridir.¹⁶¹

¹⁶¹ Erol Kapluhan, "Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1 (2012), 9-10; C. Aras, Millî Mücadele Dönemi'nde Eğitim Faaliyetleri (1919-1923), s. 27-33.

Millî Mücadele sırasında yaşanan ekonomik zorluklardan kuşkusuz eğitim faaliyetleri de etkilenmekteydi. Ankaralı muallimler savaş sebebiyle maaşlarını alamadıkları için grev ilan etmişlerdi. Meclis'te yapılan tartışmalarda Kütahya Mebusu Cevdet Bey, Ankara öğretmenlerinin maaş alamadıkları için grev yaptıklarını ve memlekette bütün mekteplerin kapalı olduğunu belirtmiştir. Bu konuda Maarif Vekili'nden açıklama istemiştir. Maarif Vekili Rıza Nur Bey öğretmenlerin maaş meselesinden dolayı sızlanmalarının yürekler acısı olduğunu, bu konuda çeşitli girişimlerde bulunduğunu fakat sonuç alamadığını söylemiştir. Ayrıca Tokat öğretmenlerinin dokuz aydan beri, Zile kazası öğretmenlerinin on aydan beri, Sivas öğretmenlerinin dört aydan beri, Amasya öğretmenlerinin yedi aydan beri, Niğde öğretmenlerinin iki aydan beri maaşlarını alamadıklarını Maliye Vekâletine bildirmişse de bir sonuç alınmadığını ifade etmiştir. Hatta Dr. Rıza Nur Bey, devam eden açlık ve haksızlık sebebi ile bir kısım öğretmenin terk-i vazifede bulduklarını beyan eden Tokat'tan gelen bir yazıyı Meclis'te okumuştur. Maarif Vekili 28 Kasım 1920 tarihinde Maliye Vekâletinden aldığı bir tezkere üzerine Elaziz, Dersim ve Tokat için para gönderildiğini ve kapatılan okulların açıldığını bildirmiştir. Maliye Vekili ile diğer mebuslar arasında bu konuda tartışmalar yaşanmış, eğer paralar ödeniyorsa Ankara'da neden grev yapıldığı sorgulanmıştır. Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey, Ankara Darülmualimat, Menba-ı Füyuzat Mektebi ve diğer mekteplerin defaatle Ankara Vilayetine mekteplerin camlarının kırık olduğunu, tavanlarının aktığını, duvarlarının eski ve dökülmekte olduğunu söyleyerek tahsisat istediklerinden ancak ödenek sağlanamadığından bahsetmiştir. Sıhhiye Vekâleti okullarda yaptığı incelemelerde iddiaların gerçek olduğunu, ihtiyaçların karşılanamadığını ve bu şartlarda eğitim yapılamayacağını tespit etmiştir. Bunun üzerine de maaş alamayan öğretmenler işi bırakarak grev başlatmıştır. Buna karşılık Karesi Mebusu Vehbi (Bolak) Bey, hususi bütçeden maaş alan memurların her zaman böyle grev yapacaklarını, bundan dolayı onların umumi bütçeye alınması gerektiğini söylemiş, bütçenin sarsılmasına sebep olarak da mektep olmayan yerlere maarif müdürü tayin edilmesini ve gereksiz harcama yapılmasını göstermiştir. Yine Kütahya Mebusu Ragıp Bey, grev yapanların 26 öğretmen olduğunu, bunlar için fazla bir para gerekmediğini söylemiştir. Mekteplerin açılmamasına sebep olan memurların cezalandırılması ve mekteplerin hemen açılmasına dair 13 Aralık 1920'de verilen tahrir üzerine Darülmualimin, Vilayet Encümeni tarafından lağvedilmiştir. Burada sadece Darülmualimin değil iptidai mekteplerin de kapatıldığı, okullara tahsisat ayrıldığı halde Maarif Vekili'nin buraları niye açtırmadığı Meclis'te sorgulanmış, eğitimin aksamasına tahammül edilmeyeceği, bu aksamayı meydana getirenler hakkında takibat yapılması teklif edilmiştir.

1920 ve 1921 yıllarında İstanbul ve Anadolu'da yapılan grevlerin en önemli sebebi ödenmeyen maaşlardı. Bu dönemde ilk olarak Tokat'ta başlayan grevler Ankara ve diğer illere hızla yayılmış, 4 Aralık 1920'de alınan kararla dersler boykot edilerek okullara gidilmemiştir. Bu grevlerden sorumlu tutulan Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey şiddetle

eleştirilmiştir. İstanbul öğretmenleri, Şubat 1921'de Maarif Müdürlüğü'ne giderek birikmiş maaşlarının ödenmesini, aksi halde görevlerini yapmayacaklarını bildirmişlerdir. Maaşları ödenmeyen öğretmenler 1 Mart 1920 Pazartesi günü okullarına gitmeyerek greve başlamışlardır. Bu grev 14 gün sürmüş ve ilkokul öğretmenleri grevi başarı ile bitirerek cezai uygulamalardan uzak kalmışlardır. Muhasebe-i Hususiye'den maaş alan öğretmenler mart ayı maaşlarını nisanda alabilmişlerdir. Ancak maaşlarının tekrar zamanında ödenmemesi üzerine yine greve başlamışlardır. Haklarını almak için mücadele eden öğretmenler yeniden greve gitmişler, İstanbul Hükûmetinin olumsuz tutumu karşısında Ankara Hükûmetinin öğretmenlere göstermiş olduğu ilgiden dolayı taleplerini İcra Vekilleri Heyetine yönlendirmişlerdir. TBMM, grev yapan öğretmenlere İstiklâl Harbi boyunca en ufak bir ceza verme yoluna gitmemiştir. Öğretmenlerin zamanında maaş alamamalarının ve grevlerinin asıl nedeninin yürürlükteki tedrisat-ı iptidaiye kanunu olduğu görülmektedir. Bu kanuna göre ilkokul öğretmenlerinin maaşları genel bütçe yerine il özel idare bütçelerinden ödenmekteydi. Meclis bu sorunu uzun süre görüşmüş, 4 Temmuz 1920'de konu ile alakalı ilk girişimde bulunmuştur. İdare-i Vilayat ve Tedrisat-ı İbtidaiye kanunlarının tadiline dair sunulan takrir, Dâhiliye ve Maarif Komisyonlarında görüşülmüştür. Ancak istenen netice elde edilememiş, 2 Nisan 1921 tarihinde Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun lağvına dair bir teklif vermiş ise de bu teklif de komisyonda reddedilmiştir. Neticede 21 Eylül 1922'de Vehbi Efendi'nin Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu maddelerinin tadil ve tespitine yönelik verdiği takrirle birlikte, bu konudaki nihai düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmalar Millî Mücadele yılları boyunca devam etmiş, nihayet İdare-i Vilayat Kanunu ile Tedrisat-ı İbtidaiye Tadiline Dair Kanun 8 Nisan 1923'te Meclis'te yapılan oylama ile kabul edilmiştir.¹⁶²

Ankara'da Eğitimin Durumunu Gösterir 23 Teşrinisani 1919 Tarihli Yazı¹⁶³

Hülasa: Maarif hakkında intizam, muamele ve sairenin arzına dair.

Maarif-i Umumiye Nezareti Celilesine

Devletlu efendim hazretleri

Ankara Vilayetinin umur-ı maarifini rüyet etmek üzere fi 29 Teşrinievvel 334 tarihli emri devletlerine emsalen Ankara'ya geldim. Sathi bir nazar ile bakılsa Ankara şehri (engeri) kalan vilayet merkezlerinden biridir. Maarifine gelinde mekteb-i sultani şehrin yarım saat haricinde cesim bir binadan ibaret olup müdiri henüz yeni gelmiş soğukların takarrübü münasebetiyle odun, kömür yok, tahsisat kalmamış! Tedrisata yeni başlanmış, darümuallimin şehrin iki saat haricinde Ankara'nın sayfiyesi bulunan Bağlar'da kira ile tutulmuş bir binada bulunuyor. Asıl bina cihet-i askeriye tarafından işgal edilmiş,

¹⁶² C. Aras, *Millî Mücadele Dönemi'nde Eğitim Faaliyetleri (1919-1923)*, s. 47-60.

¹⁶³ BOA – MF. İBT. 665/111.

hastane yapılmış, müdür istifa etmiş, vazifesine bakmıyor! Muavin ise Çorum'dan vesat-i nakdiyenin mikdanından gelemiyor! Ne mektep var ne de muallim. Ve talebe perişan. Ve açınacak bir halde! Darümuallimata gelince dar bir bina dâhilinde tedrisat icra ediliyor. İntizam ve nezafeti görülmüş ise de yatakhaneleri, yemekhanesi ve sair odaları dar, basık, havadan mahrum birer odadan ibarettir. Bina da bulmak müşkül. Tahsil-i iptidai iki üç zükur ve inas mektebinden ibaret olup onlar da İspanyol nezlesinden tatil edilmiş iki ana mektebi mevcut ise de hiçbir faaliyet ve mevcudiyet ibraz edememişler. Mülhakat maarifi hakkında henüz bir fikir ve malumat edinemedim. Böyle maarifle cehalet imha edilemeyeceği gibi fikri, ahlaki, içtimai inkılap ve teceddüt yapılamaz. İstanbul gazeteleri maarif hakkında kopardıkları yaygaralarını yazdıkları parlak makalelerini gelsinler de buralarda tatbik etsinler. Maksat maarif müdürü Nezih Beyi şikâyet değil Nezih Bey de olsa Ali Bey de olsa bu noksat alat ve edevatla bir şey yapılamaz! Evvela bina badehu muallim ve muallime tedarik etmek. Tahsil sonra. Vilayetin 335 senesi bütçesine yirmi bin lira inşaat bin beş yüz lira tamirat, üç bin beş yüz lira da darümuallimin ve darümuallimat an mektepleri için tesisiye masrafı koydum. Meclis-i Umumi kabul ederse febiha ve etmediği takdirde bura masrafından nesli ati için hiçbir faide beklememelidir. Bura darümuallimin müdürlüğüne gerek makam-ı vilayetten ve gerek makam-ı aciziden yazılan elyevm dersadette bulunan Trablusşam Darümuallimin Müdürü Cemal Bey ile Türkçe muallimliğine elyevm Konya'da perişan bir halde kalan Ramiz Bey'in tayin ve izamlarını ve cihet-i askeriyeden işgal olunan darümuallimin binasının tahliyesi için Harbiye Nezaretinden bura kumandanlığına emir ita ettirilmesi müsterhamdır. Ol babda emrû ferman hazret-i menlehül emrindir. Fi 23 Teşrinisani 334.

Maarif Müdür Vekili
Beyrut Maarif Müdürü
Mehmed Hami

6. Sağlık

TBMM'nin açılmasıyla birlikte Ankara başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde sağlık teşkilatının kurulması ve sağlık hizmetlerinin karşılanması amacıyla Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti kurulmuştur. Vekâlete bağlı olarak Sıhhiye Müdürlükleri oluşturulmuş, Ankara Sıhhiye Müdürlüğü 20. Kolordu'nun idaresinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Millî Mücadele Dönemi'nde 20. Kolordu'nun emrinde Ankara'da 400 yataklı hastane hizmette bulunmuştur.¹⁶⁴ Bu kurumların en eskisi 1881'de Gureba Hastanesi adıyla kurulan ve 1924'te Numune Hastanesi adını alan kurumdur. Millî Mücadele boyunca İnönü Savaşları ve Sakarya Savaşı'nda yaralananlar Ankara Kızılay Hastanesi ve Cebeci Askeri Hastanesinde tedavi edilmişler, ayrıca Rum

¹⁶⁴ *İstiklâl Harbi Sıhhi Raporu*, (336, 337, 338 Mudanya Mütarekesine Kadar), Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi, 4. Şube, Ankara 31 Ekim 1340, s.3.

Mektebi, Sanayi Mektebi, Sarkışla ve bazı camiler hastane haline getirilmiştir. Artan doktor ve tıbbi malzeme ihtiyacı ise İstanbul'dan Anadolu'ya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığı ile karşılanmaya çalışılmıştır. Büyük Taarruz'a hazırlık günlerinde Gülhane'de staj yapmakta olan genç doktorların da Anadolu'ya geçtikleri bilinmektedir.¹⁶⁵

Ankara Numune (Gureba) Hastanesi (Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1925-1926, İstanbul: Matbua-yı Amire, 1926, s. 316)

Ankara Merkez Vilayette Millî Mücadele yıllarından itibaren faaliyet göstermiş başlıca hastaneler 1924 yılı verileri itibarıyla Gureba (Numune) ve Cebeci Askeri Hastanesidir. Kalecik, Yabanabad, Ayaş, Haymana, Nallıhan, Keskin kazalarında beşer yataklı birer muayene ve tedavi evi ile Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne ait 2 de çocuk yuvası bulunmaktadır.¹⁶⁶

6.1. Salgın Hastalıklar

7 Ocak 1917 tarihinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda yeni bir karar alınarak Ankara, Sivas, Erzurum ve Trabzon Vilayetleri ile Niğde, Kayseri, Canik sancaklarının bulaşıcı hastalıklar meselesi 3.Ordu Sıhhiye Riyasetinde bırakılmıştır.¹⁶⁷ Buradaki amaç ordunun bulunduğu bölgelerdeki halkın bulaşıcı hastalıklara yakalanmasının ve böylelikle de ordu içinde bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önüne geçmektir. Üçüncü Ordu'da görevli Doktor Tevfik (Sağlam) Bey 1918 yılında Ankara Sıhhiye Deposu'nun ihtiyaçlarını listelemiştir. Tevfik Bey'in hazırladığı liste aşağıdaki gibidir:

¹⁶⁵ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010, s.107; İstiklâl Harbi Sıhhi Raporu, (336, 337, 338 Mudanya Mütarekesine Kadar), Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi, 4. Şube, Ankara 31 Ekim 1340, s.30; Metin Kopar, "İstiklâl Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017 VOL. 4, NO. 8, 210 -228.

¹⁶⁶ *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1926-1927*, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1926-1927, s. 373.

¹⁶⁷ *I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri*, Ankara 2011, s.82.

1918 Yılına Ait Ankara Sıhhiye Deposu İhtiyaç Listesi¹⁶⁸

Sabun	2000 kg
Formalin	100 kg
Chlorma maiyeti kinin	200 kg
Kükürt	500 kg
Flaster	100 tane
Neosalvarsan 0,45'lik	500 adet
Mayi vazelin	5 kg
Safsafiyeti zeybak	500 gr
Zeyti kâfur ampulu	2000 adet
Dizanteri serumu	50 Kutu
İspirto lambası	200 adet
Kalem ucu	10 Kutu
Kalem sapı	0
Kurşun kalemi	0
Ambalaj kâğıdı	0
Beyaz Kâğıt	0
Renkli Bükme	5kg
Mavi Mürekkep	100 Şişe
Kırmızı Mürekkep	60 Şişe
Billur Hokka	40 Adet
Rekor Şırıngası 1 Cm ³ Lük	100 Adet
Rekor Şırıngası 5cm ³ Lük	100 Adet
Rekor Şırınga İğnesi (Büyük)	500 Adet
Hasta Termometresi	150 Adet
Sargılık Amerikan	25 Top
Saf Gaz	200 M ³
Saf Pamuk	200 Kg
Saç Makinesi	0
Hastabakıcı Ceket ve Pantolon	200 Adet
Aşı Vesikası	500.000 Adet
Fırın Termometresi 200°c'lik	120 Adet
Gaita Numune Kutusu	300 Adet
Kan Numune Kutusu	300 Adet

¹⁶⁸ A.g.e, s.156.

Savaş yıllarında Ankara'da salgın hastalıklar da baş göstermiştir. Ülke geneline yayılan tifo, tifüs, verem, sıtma, kolera, frengi, çiçek gibi salgın hastalıklar Ankara'yı da etkilemiştir. Genellikle 5-15 yaş grubundaki çocukları etkileyen kızıl hastalığı ise ilk kez 1923 yılında Ankara'da görülmüştür.¹⁶⁹ Çocuklarda boğaz ağrısı ve kırmızı deri döküntüsü ile başlayan bu hastalık kısa sürede yetişkinlerde de görülmeye başlanmış ve bir salgın halini almıştır.

6.2. Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti savaş yıllarında önemli görevler üstlenmiştir.¹⁷⁰ Kurumun görevleri arasında sosyal yardım faaliyetleri, esirler meselesi ve sağlık hizmetleri bulunmaktadır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulduktan sonra Ankara'da da bir şube açmıştır. Bu şube Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara'da sağlık konusunda önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Şubesi Hilal-i Ahmer Murahhası İsmail Besim Bey'in imzasıyla 27 Ekim 1921'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezine gönderilen yazı Yunanların mezalimini de belgelemektedir:

"Yunanların Anadolu'da yaktıkları İslam köylerinin yeniden inşası ve erkeklerin şehid ve bütün mevaşisi ve emvali gasb u imha edilerek aç ve sefil, açıkta kalan binlerce köylü eytam ve eramilinin infak ve iâşesi için iane derci maksadıyla Beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyetiyle Mısır, Hindistan, Arabistan gibi zengin İslam memleketlerine müracaat olunması ve bu maksadın temini zımnında elsine-i muhtelifede risaleler tab'ı ve tevzi'i ve tahrib edilen menatıkı gezmek üzere casusluk ve düşmana tarafgirlik etmeyecek seciyede bi-taraf heyetlerin celbi ve bu babdaki teşebbüsat ve netayicinden peyderpey malumat itası Hariciye Vekâletinden bâ-tezkere iş'ar edilmiş olduğundan ehemmiyet-i azimesi derkar olan bu hususun nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınarak muktezasının ifasına sürat-ı delalet ve inayetleri son derece müsterhamdır."¹⁷¹

15 Ekim 1922'de Ankara Hilal-i Ahmer Murahhaslığının yaptığı faaliyetler şöyle anlatılmaktadır:

"Afyonkarahisar Meydan Muharebesi'nde kat'i bir hezimete uğrayan düşman, esna'yı ric'atde birçok köy ve şehirleri yakıp yıkmış ve ahali'i İslamiye'ye hatır u hayale gelmeyecek mezalim yapmıştır. Her geçen gün zavallı halkın ızdırabatını bir kat daha teşdid eyliyor ve tahrib-ü imha amelîyesi, gitgide büyük bir sür'at kesb ediyor idi. Bu fecayi karşısında Ankara Hilal-i Ahmer Heyet-i Murahhasası hemen yarısından fazlası yakılmış ve ahalisinin kısm-ı a'zamı perişan olmuş olan Uşak ve havalisine bir imdad-ı sıhhi heyeti i'zam etti. Düşman Eskişehir'den ric'at ederken şehirde iki binden fazla hane ve dükkân yakmış ve bilhassa İnegöl ve havalisinde ve Bursa civarında pek çok köyleri

¹⁶⁹ Gül Karacaer Çakır, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53 (Ağustos 2021), s.221.

¹⁷⁰ Hilal-i Ahmer gibi Himaye-i Etfal Cemiyeti de savaş yıllarında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kimsesiz ve şehit çocuklara yardım etmek, barınma ve iâşelerini temin amacıyla Ankara'da kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti 26 Kasım 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından "kamuya yararlı cemiyet" olarak kabul edilmiştir. Bk. BCA, 10.18.1.1, 4-39-3.

¹⁷¹ *Hilal-i Ahmer Mecmuaları*, C.1., sayı 26, s.112.

ihrak eylemiş olduğundan oralara da ikinci bir imdad-ı sıhhi hey'eti i'zamına mecburiyet hâsıl oldu. Bu hey'etlere nakit olarak otuz bin lira, çok çamaşır ve levazım, ikişer ve icabında üçer dispanser açabilecek kadar ecza-yı tıbbiye ve malzeme-i sıhhiye verildi. Bu heyetler memur oldukları mahallerde haftalardan beri ifa-yı vazife ediyorlar.”¹⁷²

1923 nisanında Ankara'ya davet edilen Hilal-i Ahmer Müfettişi Dr. Celal Muhtar, Sıhhiye ve Muavenet-i Umumiye Vekili Dr. Tevfik Rüştü, Umur-ı İctimaiye Müdürü Dr. Muhyiddin Celal Beylerin katılımıyla yapılan toplantıda, 1923 yılı nisanına kadar Ankara Hilal-i Ahmer temsilciliğinin sağlık yardımı yapan heyetlerin buldukları yerlerde yardıma muhtaç kişilere eşya ve erzak dağıtmaları kararlaştırılmıştır. O tarihe kadar dağıtılanlara ek olarak kış ihtiyacını bir nebze olsun karşılamak üzere battaniye ve yorgan adedinin 30.000 yükseltilmesi, 30.000 takım çamaşır, 30.000 çorap, 5.000 kat elbise, 4.000 çocuk elbisesi, 4.000 kadın elbisesi, 10.000 çift çarık, 7.000 fanila ve pamuklu dağıtılması kararı alınmıştır. Ayrıca dispanserlerin halka yardım etmesi, muhtaç hastaların tedavi ve ilaçlarının da ücretsiz sağlanması kararlaştırılmıştır.¹⁷³

Millî Mücadele devam ederken harp esirlerinin bir kısmı da Ankara'ya getirilmiştir. Burada 1923 yılında esirlerin karargâhlarını ziyaret eden Uluslararası Kızılhaç Komitesi görevlileri Charles Burckhardt ve Georges Burnier'in raporuna göre¹⁷⁴ Ankara'da 600 esir bulunmaktadır ve bu esirler dört gruba ayrılmaktadır. İlk grup esirler Türk neferleriyle birlikte demiryollarında istihdam edilmiştir. İkinci ve üçüncü grup esirler ise şehir civarında iki tepecik üzerine kurulmuş sağlık şartları iyi olan çadırlarda ikamet etmişlerdir. Son grup esirler ise şehir içine yerleştirilmişlerdi. Burckhardt ve Burnier esirlerin sağlık durumunun iyi olduğunu ve hepsine yeni üniforma verildiği kaydederken, esirlerin buldukları barakaların temiz ve havadar olduğunu da ifade etmektedir. Raporun devamında hastanede bulunan 24 hastanın 20'sinin değişik rahatsızlıklar nedeniyle ayrı bir koğuşa nakledildiği, kalan 4 hastanın kabakulak olduğu ve Türk hastalar ile aynı koğuştaki bulunduğu belirtilmektedir.

Aynı yılın ekim ayında Yunanistan'dan gelen muhacirlere yapılacak yardım dolayısıyla Doktor İsmail Besim Paşa'nın tayini çıkmış ve Hilal-i Ahmerin Ankara Heyet-i Murahhasası lağvedilmiştir: “İlcaat-ı vuku'at ve ahval- fevkalade dolayısıyla evvelce Ankara'da teşkil edilmiş olan hey'et-i murahhasanın lağvıyla mu'amelat-ı hesabiyesinin merkeze devr u nakline ve mübadele suretiyle Yunanistan'dan gelecek muhacirine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce yapılacak mu'avenat ve te'sisatda gerek İ'mar, Mübadele ve İskân Vekâlet-i Celilesiyle gerek makamat-ı aliye-i saire ile yalnız temas ve münasebatta bulunmak üzere sabık Hilal-i Ahmer murahhaslık a'zasından Doktor İsmail Besim Paşa'nın tayinine 10 Teşrin-i Evvel tarihinde münakıd merkez-i umumi celsesinde karar verilmiştir.”¹⁷⁵

¹⁷² Hilal-i Ahmer Mecmuaları, sayı 14, C.2, s.476.

¹⁷³ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, C. 2, sayı:16, s.558.

¹⁷⁴ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, C.3, sayı:26, s.990.

¹⁷⁵ Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, C.3 sayı:27, s.1038.

6.3. TBMM'de Sağlık Hizmetleri

23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan 3 gün sonra, mecliste on encümen kurulması için bir teklif verilmiştir. Muhittin Baha Bey, Süreyya Bey ve Reşid Beyler tarafından verilen teklifte Sıhhiye ve İctimaiye Encümeni kurulması ve 5-10 mebusun da encümenlerde görevli olması dile getirilmiştir.¹⁷⁶ Yapılan görüşmeler neticesinde encümenler teşkil edilmiştir. Encümenler teşkil edildikten sonra ilk ele aldığı konulardan biri Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in verdiği Müskiratın Men'i Hakkındaki kanun teklifi olmuştur. Altı maddeden oluşan kanun teklifinde içki bulundurmanın ve içki ile yakalanmanın cezası 50 lira olarak belirlenmiş, kanun teklifi Adliye, Maliye, Sıhhiye ve Şer'îye encümenlerine havale edilmiştir.¹⁷⁷

Meclis'in 1 Mayıs 1920 tarihli oturumda ise 11 kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti oluşturulması teklifi verilmiştir. Sinop Mebusu Rıza Nur, Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali, Konya Mebusu Refik, Kütahya Mebusu Besim Atalay, Erzurum Mebusu Celaleddin Arif, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Bursa Mebusu Şeyh Servet ve Mustafa Kemal Paşa imzalarıyla verilen kanun teklifi 5 maddeden oluşmaktadır. Bu kanun teklifiyle birlikte Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti ile Nafia Vekâletleri kurulmuştur. Bununla birlikte sağlık ve ulaşım alanındaki faaliyetler bu Vekâletler tarafından yapılmaya başlamıştır. Aynı oturumda Yusuf Kemal Bey Sıhhiye Vekâleti ile ilgili bir konuşma yaparak ülkenin görüşülmesi gerekli ilk meselesinin sağlık meselesi olduğunu dile getirerek şunları söylemiştir: "Bu nezaretler Devlet işini göreceklere yani umumi hizmetleri göreceklere, zannediyorum ki, her Türkün söyleyeceği şey, memleketimizde görülecek ilk iş sıhhiye işidir. Çünkü sıhhat olmazsa, çünkü Türklük bulunmazsa, o Türkler üzerine bina edeceğimiz hiçbir iş kalmaz. Ne dâhilî iş ve ne de harbiye işi kalır. Türkleri muhafaza etmek için evvelâ sıhhati muhafaza etmeli."¹⁷⁸

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti kurulduktan sonra Meclis'te bazı tartışmalar yaşanmıştır. Sivas Mebusu Mustafa Taki Bey, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin birbirinden ayrılmasını talep ederek konu ile ilgili tavrını vermiştir. Verdiği tavrında Osmanlı Hükûmetinde Sıhhiye Teşkilatı'nın bulunmadığını söyleyerek bundan dolayı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin ilgasını istemiştir. Diğer yandan İçel Mebusu Ali Haydar, Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali ve Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey tarafından verilen tavrıyla Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletinin Dâhiliye'ye bağlı bir şube olması talep edilmiştir.¹⁷⁹ Ancak bu teklifler kabul edilmemiş ve Meclis'te yapılan görüşmeler neticesinde İcra Vekilleri Kanunu kabul edilmiştir. Nafia Vekâletine 79 oyla İsmail Fazıl Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletine ise 127 oyla Adnan (Adıvar) Bey seçilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*, 26.4.1336, Cilt: 1, Dördüncü İctima, s.74.

¹⁷⁷ *TBMMZC*, 28.4.1336, C.1, Altıncı İctima, s.114.

¹⁷⁸ *TBMMZC*, 1.5.1336, C.1, Altıncı İctima, s.164.

¹⁷⁹ *TBMMZC*, 1.5.1336, C.1, Altıncı İctima, s.168.

¹⁸⁰ *TBMMZC*, 3.5.1336, C.1, Onuncu İctima, s.198.

9 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri Heyetinin Meclis'te bir açıklaması okunmuş, Maarif Vekili Rıza Nur Bey yaptığı konuşmada Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletinin mümkün olduğu kadar ekonomik davranarak sağlık hizmeti vereceğini ifade etmiştir.¹⁸¹ Aynı içtimada söz alan Kastamonu Mebusu Dr. Suat Bey frengi hastalığından bahsederek salgın bir hastalık olan frenginin istatistiklere göre bir kişiden 6 kişiye kadar bulaşabildiği bilgisini vermiş ve hastalığın önüne geçmek için bu durumun da göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸² Meclis'in 29 Mayıs 1920 tarihli oturumunda ise Kastamonu Mebusu Dr. Suat Bey, mülki ve askerî sıhhi müesseselerin birleştirilmesini isteyen bir takrir vermiş, bu takrir Sıhhiye Encümeni'ne gönderilmiştir.¹⁸³ 3 Haziran'da hazırlanan layiha ile de Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Sıhhiye Vekâletine bağlanmıştır.¹⁸⁴

Meclis'in 5 Eylül 1920 günlü oturumda Kastamonu Mebusu Dr. Suat Bey ile arkadaşlarının verdiği mülki ve askerî sağlık kuruluşlarının birleştirilmesi ile ilgili kanun tasarısı encümende konuşulmaya başlanmıştır. Konuşmalarda söz alan Dr. Refik Bey, Ankara'da hastanelerin durumu ile açıklamalarda bulunmuştur. Refik Bey Ankara'da, Konya'da, Sivas'ta askerî hastanelerin olduğunu, bu hastaneleri boyutlarına bakmadan birleştirmenin doğru olmadığını dile getirirken, ordunun ihtiyacı olan yerlerde hastaneler açıldığını da sözlerine eklemiştir. Refik Bey ayrıca Ankara ve Konya'nın merkez olmasından dolayı bu iki şehirde birer aşı laboratuvarı olduğunu ve 50 hastaya bir doktor düşüğünü belirtmiştir.¹⁸⁵

10 Mart 1921 tarihli Meclis toplantısında Sıhhiye Vekili Dr. Adnan Bey'in istifa etmesi üzerine yapılan seçim neticesinde Dr. Refik (Saydam) Bey 173 oydan 105'ini alarak Sıhhiye Vekili seçilmiştir.¹⁸⁶ Refik Bey'in Sıhhiye Vekili olmasından kısa bir süre sonra 23 Mart-1 Nisan 1921 tarihleri arasında II. İnönü Muharebesi yaşanmıştır. 7 Nisan 1921'de cepheye giden Bolu Mebusu Operatör Emin Bey bizzat cephede gördüğü manzarayı Meclis'te anlatmıştır. Emin Bey konuşmasında trenlerle gelen yaralıların istasyon binasında yaralarının sarıldığı, yaraları hafif olanların ise Ankara'ya Polatlı'ya, Sivrihisar'a, yani hat üzerinde bulunan hastanelere sevk edildiği bilgisini vermiştir.¹⁸⁷ 30 Nisan 1921'de Meclis'te Kastamonu mebusu Dr. Suat Bey'in teklifi gündeme gelmiştir. Suat Bey verdiği teklifle Ankara'da bir Dişçi Mektebi'nin kurulmasını istemiştir. Bu teklif Layiha Encümenine gönderilmiş,¹⁸⁸ Meclis'in 19 Mayıs günlü oturumunda ise Layiha Encümeninden gelen mazbata Sıhhiye Encümenine havale edilmiştir.¹⁸⁹

¹⁸¹ TBMMZC, 9.5.1336, C.1, On üçüncü İçtima, s.241.

¹⁸² TBMMZC, 13.5.1336, C.1, On beşinci İçtima, s.299.

¹⁸³ TBMMZC, 29.5.1336, C.2, Yirmi Birinci İçtima, s.34.

¹⁸⁴ TBMMZC, 3.6.1336, C.2, Yirmi Üçüncü İçtima, s.66.

¹⁸⁵ TBMMZC, 5.9.1336, C.3, Elli Dokuzuncu İçtima, s.562.

¹⁸⁶ TBMMZC, 10.3.1337, C.9, Beşinci İçtima, s.64.

¹⁸⁷ TBMMZC, 7.4.1337, C.9, On Yedinci İçtima, s.380.

¹⁸⁸ TBMMZC, 30.4.1337, C.10, Yirmi Yedinci İçtima, s.154.

¹⁸⁹ TBMMZC, 19.5.1337, C.10, Otuz Altıncı İçtima, s.319.

22 Eylül 1921'de Gaziantep Mebusu Yasin Bey'in verdiği takririn görüşmeleri yapılmıştır. Bu takrirden doktor olan mebusların Ankara'da tesis edilen hastanelerde vatani hizmetlerini yapmalarından dolayı bu doktorlara bir teşekkür name verilmesi önerisinde bulunulmuştur.¹⁹⁰ 28 Kasım 1921'de de Ertuğrul Mebusu Necip Bey Ankara şehrinin temizliği ile ilgili Sıhhiye Vekâletine bir soru önergesi vermiştir. Bu önerge Meclis'te Sıhhiye Encümenine gönderilmiştir.¹⁹¹ Necip Bey 29 Aralık günü yeniden aynı konu hakkında bir önerge vermiştir. Önergede, umumi abdesthane ve lağımın olmamasından ötürü sokaklar, caddeler, meydanların kirletildiği ifade edilmiş, Ankara'da işletilebilecek 3 hamamın olduğu ancak sadece birinin çalıştırıldığı, bundan dolayı diğer hamamların da açılmasının gerekli olduğu dile getirmiştir. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey verdiği cevapta, birkaç sene önce Karacabey Hamamı'nda iskân edilen muhacirlerin kendilerini soğuktan korumak amacıyla hamamın ahşap kısımlarını yaktığı, tahrip olan bu hamamın bu nedenle kullanılmadığını söylemiştir. Şengül Hamamı olarak bilinen diğer hamamın ise tamiratının yapılması için çalışılacağı bildirilmiştir.¹⁹²

Meclis'in 12 Ekim 1922 tarihli oturumunda Eskişehir Mebusu Emin Bey, veba hastalığı ile ilgili bir soru sormuştur. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey bu soruya verdiği cevapta, Kastamonu ve Ankara'nın vebanın tahribat yaptığı yerlerden olduğu ve son bir hafta içinde Ankara, Kastamonu ve Konya'dan tamamen kordonların¹⁹³ kaldırılacağı bilgisini vermiştir. Mahmut Esat Bey veba hastalığının kalmayacağını ve tamamen temiz mıntıka addedileceğini de sözlerine eklemiştir.¹⁹⁴

15 Kasım 1922 günlü Meclis oturumunda Erzurum Mebusu Salih Efendi, fakir ve muhacir olan hastaların Ankara Gureba Hastanesine neden kabul edilmediklerini içeren bir soru önergesi vermiştir. Sıhhiye Vekili Tefvik Rüştü Bey bu soruya verdiği cevapta, hapishaneden müracaat eden bir hastanın, hastanedeki yatak sayısının yeterli olmamasından ötürü kabul edilmediğini, bu yıl içinde hastaneye ancak 91 ücretli hasta kabul edildiğini, 973 hastanın ise malul, mevkuf, muhacir ve gurebadan olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁵

7. Matbuat

Ankara'da Millî Mücadele Dönemi'nde *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yeni Gün* gazeteleri başta olmak üzere bazı gazete ve mecmuaların yayını sürerken kimisinin de daha kısa süre yayın hayatında kalabildiği görülmektedir. Bu yayımların en eskisi kurulduğu 1872 tarihinden itibaren 28 Kasım 1918'e dek yayını süren *Ankara Vilayet*

¹⁹⁰ TBMMZC, 22.9.1337, C.12, Sekseninci İçtima, s.271.

¹⁹¹ TBMMZC, 28.11.1337, C.14, Yüz On Sekizinci İçtima, s.368.

¹⁹² TBMMZC, 29.12.1337, C.15, Yüz Otuz Altıncı İçtima, s.254.

¹⁹³ Kordon altına alınmış bulunan yerlerden, hastalığa tutulabilecek, hastalık belirtisi görülen veya bulaştırabilecek hayvanlarla bunların her türlü maddelerinin toplatılması, park, pazar ve sergilere gönderilmesi yasaktır.

¹⁹⁴ TBMMZC, 12.10.1338 C.23, Yüz On Sekizinci İçtima, s.367.

¹⁹⁵ TBMMZC, 15.11.1338 C.24, Yüz Otuz Sekizinci İçtima, s.524.

gazetesidir.¹⁹⁶ Henüz Heyeti Temsiliye Ankara'ya gelmeden önce yayımlanmaya başlanan diğer iki yayın ise *Mefkûre* dergisi ile *Selamet* gazetesidir. *Mefkûre* dergisinin sahibi ve müdürü Muhittin Celal Bey'dir. Yazar kadrosunda Muhittin Celal, Ömer Vasfi, Sadık Vicdani, Mehmet Muhsin, Mustafa Kemal (daha sonra *Selamet* gazetesini çıkaracak olan Dava Vekili Mustafa Kemal), Maksut Kamuran, Beni Âdem, Halil Nihat, Osman Cevdet, Osman Yaşar, Cahit Makbul, Ali Kemali, Ahmet Ragıp, Cevat Hakkı, Doğan, Ahmet Sahip, Sadık Hamit, Adil, İhsan, Ali Rıza Beyler bulunmaktadır. Derginin yayın hayatı 21 Temmuz 1919'da sona ermiştir.¹⁹⁷ *Selamet* gazetesi de 1919 yılı haziranında haftalık olarak yayımlanmaya başlanmıştır. Sorumlu müdürü Avukat Mustafa Kemal Bey, İmtiyaz Sahibi Yozgatlı Ali Nihat Bey'dir. Yazarları arasında Refik Rasim, Doktor Avnürrefik, Mütekait Miralay Plevne Tarihi Müellifi Mahmut Talat Beyler bulunmaktadır ve gazete Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Sulh ve *Selamet-i Osmaniye* Fırkası taraftarı bir yayın çizgisi izlemiştir.¹⁹⁸

Şüphesiz Millî Mücadele dönemi Ankara matbuatının en etkili yayını Heyet-i Temsiliye'nin yayın organı olan *Hâkimiyeti Milliye* gazetesidir. 10 Ocak 1920'de yayın hayatına başlayan gazete, Millî Mücadele yıllarında haftanın her günü yayımlanamamış ancak 1923'ten itibaren cumartesi hariç her gün yayımlanmıştır. Başyazarları Siirt Mebusu Mahmut, Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet, Mardin Mebusu Yakup Kadri, Bolu Mebusu Falih Rıfkı Beylerdir. Yazı işleri müdürü Ziya Gevher, muhabirler Ferit ve Bilal Beylerdir. İdare Heyeti ve Muhasebe Müdürü ise Hasbi Bey'dir. Ayrıca Avrupa'nın çeşitli yerlerinde de muhabirler bulunmaktadır. Millî Mücadele günlerinde toplam baskı adedi 6 bindir ve gazetenin kendi matbaası bulunmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Ferhat Eroğlu, "Heyet-i Temsiliye Öncesi Ankara Basını (1872-1919)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41/72 (2022), s. 302.

¹⁹⁷ Ferhat Eroğlu, "Heyet-i Temsiliye Öncesi Ankara Basını (1872-1919)", s. 314.

¹⁹⁸ Ferhat Eroğlu, "Heyet-i Temsiliye Öncesi Ankara Basını (1872-1919)", s. 319.

¹⁹⁹ *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1926, s. 319.

Hâkimiyeti Milliye gazetesinin 10 Ocak 1920 tarihli ilk sayısı.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, Yunus Nadi idaresinde yayın hayatına 2 Eylül 1918'de *Yeni Gün* adıyla İstanbul'da başlamıştır. Mütareke Dönemi'nde tutuklamalar ve sansür nedeniyle gazete zaman zaman kapanmıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf kuvvetleri tarafından resmen işgal edilmesi üzerine matbaası basılarak yayını sona erdirilmiştir. 11 Nisan'da Osmanlı Mebûsan Meclisinin kapatılmasından sonra 12 Nisan 1920'de *Yeni Gün*'ün yayınına son verilmiştir. 10 Ağustos 1920'den itibaren gazete *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla Ankara'da yayınına sürdürmüştür. Başyazarlığını Yunus Nadi'nin üstlendiği gazetenin yazarları arasında Mahmut Esat Bozkurt ve Muhittin Birgen de bulunmaktadır.²⁰⁰

Yeni Gün gibi İstanbul'da kurulup yayınına Ankara'da sürdürmüş bir başka gazete de *Köy Hocası*'dır. 1916 yılı başında İstanbul'da kurulan ve 15 günde bir yayımlanmaya başlanan *Köy Hocası* gazetesi 4 Nisan 1921 tarihinden itibaren yayınına Ankara'da yayınına sürdürmüştür. İmtiyaz sahibi ve başyazarı Uryanizade Ali Vahid Bey'dir. Halk diliyle yazılan gazetenin baskı adedi 12 bindir.²⁰¹

²⁰⁰ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara 1981, s. 6; Uygur Kocabaşoğlu "Millî Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36/1-4, s.180; Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.1-5.

²⁰¹ *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul: Matbaa-yı Amire, 1926, s. 320.

Köy Hocası, Numara 1, Cild 1

Ankara'da 1922 yılında neşrine başlanan bir mecmua *Ceridei Adliye Mecmuası*'dır. İlk olarak 5 Aralık 1909'da kurulan mecmua 1922'den itibaren Ankara'da yayınına başlamış ve 15 gün de bir neşredilmiştir. Zamanla yayın periyodu 3-4 ayda bir olmuştur. Adliye Vekâletine bağlı olan mecmuanın yazar kadrosunu da hakimler ve memurlar oluşturmuştur.²⁰²

6 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Anadolu Ajansı özel şirket statüsüne sahip olmasına rağmen devletin resmî karar ve tutumunu ilk açıklayan kurum olmuştur. Halide Edip ve Yunus Nadi'nin teklifiyle kurulan ajans Ziraat Mektebi'nin bir odasına faaliyetlerini sürdürmüştür.²⁰³

Bunlardan başka Ankara'da *Resmî Ceride*, hemen Millî Mücadele sonrasında 1924'te *Hastane Mecmuası*, *Ayın Tarihi*, *Ecnebi Matbuatı Hülasaları*, *Ticaret Vekâleti Mecmuası*, *İnkılap* gazetesi ve *Dellal* gazetesi de yayımlanmıştır.²⁰⁴

²⁰² *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul, 1926, s. 318-319.

²⁰³ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-ajansi/> (erişim tarihi 15/10/2022).

²⁰⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1925-1926*, İstanbul 1926, s. 320.

8. Ulaşım ve Lojistik

8.1. Karayolu ve Demiryolları

20. yüzyılın başında Anadolu'da belli başlı karayolları bulunmaktadır. Bunlardan biri Doğu Anadolu'da; İstanbul-Ankara-Yozgat-Sivas-Erzincan-Erzurum yoludur. Ankara'dan başlayarak Sivas'a ulaşan bir karayolu daha bulunmaktadır. Güneydoğu'ya ulaşan yollar Ankara-Kayseri-Niğde-Ulukışla-İskenderun'dan geçmekte, Karadeniz'den güneye inen yollar ise İnebolu'dan başlayarak Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır.²⁰⁵ Ankara, Millî Mücadele yıllarında Türk ordusunun ana cephane ikmal yerlerinden biri durumundadır. Buraya ulaşan cephanenin ana sevkiyat yollarından biri İnebolu-Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Kalecik-Ankara yoludur. Bu yol cephe gerisinden Ankara'ya ulaşan en kısa hattır. Karadeniz'den gelen Rus yardımları İnebolu'ya, oradan bu hat üzerinden Ankara'ya ulaştırılmıştır.²⁰⁶ Ankara'ya ulaşan silah ve cephaneler hem İstanbul'daki hem de Anadolu'nun değişik yerlerindeki depolardan getirilmiş, dış yardımlar bu lojistik hatlar ile Ankara'ya ulaşmıştır. Ayrıca Anadolu'daki mücadeleye katılmak isteyenler de Ankara'ya gelmişlerdir. Diğer yandan öküz arabası kolu ile kağnı arabası kolu Ankara'dadır ve bu kollar nakliyede kullanılmıştır.

11 Aralık 1920 tarihinde yapılan Meclis görüşmelerinde Ankara-Kastamonu-İnebolu yolunun tamiri gündeme gelmiştir. Konu ile ilgili verilen kanun layihasında bu yolun tamiri için 66 bin lira verilmesi önerisinde bulunulmuştur. Sonuç olarak bu yolun tamiri için 50 bin liranın tahsis edilmesi 86 kabul ve 1 ret oyuyla kararlaştırılmıştır.²⁰⁷ 20 Aralık'ta 1920'de Ankara-Sivas hattının inşası için bütçeye 20 bin lira ilave edilmesine dair kanun teklifi Maliye Encümenine gönderilmiştir.²⁰⁸ Encümenlerin yaptığı görüşmelerde şubat ayının sonuna kadar inşaat için 15 bin liranın yeterli olduğu dile getirilmiştir. Aynı oturumda yapılan görüşmeler neticesinde Ankara-Sivas hattı ile ilgili hazırlanan maddelerin müzakereleri yapılmış ve müzakereler neticesinde inşaat için 15 bin lira tahsis edilmiştir.²⁰⁹

Meclis'in 14 Şubat 1921 tarihli oturumunda maliye bütçesi görüşülmüş ve bütçede yer alan Ankara ve çevre illerin yolları meselesi de gündeme gelmiştir. Görüşmelerde Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey Ankara-İnebolu üzerinde yol tamiratının yapıldığı bilgisini vermiştir.²¹⁰ 1921 yılında Meclis'te gündeme gelen konulardan bir diğeri ise buğday ve arpanın nakli meselesidir. Meclis'te konuşan Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi: "...bugün bu memlekette, gerek Konya'da gerek Ankara hattında on bin vagon mal vardır. Bunlar çürümeğe mahkûmdur. Geçen seneden müdevver altı bin vagon, bu seneden de dört bin

²⁰⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri I. Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.X, Ankara, 1985, s.86.

²⁰⁶ *İstiklâl Yolu'nda Yaşanmış Hatıralar*, Çankırı 2019, s. 12.

²⁰⁷ *TBMMZC*, 11.XII.1336, C.6, Yüz On İkinci İçtima, s.303.

²⁰⁸ *TBMMZC*, 20.XII.1336, C.6, Yüz On Yedinci İçtima, s.427.

²⁰⁹ *TBMMZC*, 24.1.1337, C.7, Yüz On Yedinci İçtima, s.358.

²¹⁰ *TBMMZC*, 14.2.1337, C.8, Yüz Ellinci İçtima, s.225.

vagon, ceman, on bin vagon bizim elimizde çürümeğe mahkûm malımız vardır. Eğer bu Antalya, İnebolu Silifke iskelelerine çıkarsa bunun bedeli yirmi milyon liradır. Bugün bunun bedeli bir milyona tenezzül etmiştir. Bir milyon liraya kimse alıp bunu satmaz.”²¹¹ diyerek bu konuda İktisat Vekilinin ne düşündüğünü ve neler yapılacağını sormuştur. 1921 yılında çıkan bir kanunla Ankara-Sivas demiryolunun kömür ve odun ihtiyacı için Nafia bütçesine ilave yapılması kararlaştırıldı.²¹²

9 Nisan 1921’de Bolu Mebusu Dr. Fuat Bey ile arkadaşlarının Ereğli- Ankara yolu ile ilgili verdiği kanun teklifi Meclis gündemine gelmiştir. Yapılan görüşmelerde söz alan Dr. Fuat Bey, teklifte adı geçen yolların bir kısmının Ankara’ya bir kısmının ise İnebolu’ya ait olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında, İnebolu-Ankara yolunun uzaklığından dolayı tüccarın eşyaları üzerine önemli miktarda nakliye ücreti eklendiğini dile getirirken, Ankara ve Anadolu’nun içlerinin çiftçiliğe uygun olduğunu söylemiştir. Dr. Fuat Bey, teklifinin kabul edilmesiyle Bolu ormanlarından Anadolu ve Ankara’nın yararlanacağını ilave etmiştir.

19 Aralık 1921 tarihli Meclis oturumunda Ankara-İnebolu yolunun bir kısmının tamiri için muvazene-i umumiyyeden para verilmesi gündeme gelmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından verilen kanun teklifi Nafia ve Muvazane-yi Milliye encümenlerine havale edilmiştir.²¹³ 1 Mart 1922 tarihli oturumda Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yapmış ve yaptığı konuşmada Ankara-Sivas hattında önemli bir tünelinin inşaatının ikmal edildiği bilgisini vermiştir.²¹⁴ 14 Ekim 1922 günü ise Ankara-İnebolu yolunun inşası için bir milyon iki yüz bin lira verilmesi kararı alınmıştır. Ancak bu kanun teklifi layiha encümeni mazbatası olmadığı için ruznameye alınmıştır.²¹⁵

Ankara şehri, Anadolu demiryolları için de oldukça kilit bir noktada bulunuyordu. Ancak söz konusu demiryolu ağı imparatorluğun son döneminde imtiyazlı yabancı şirketler tarafından işletilmekteydi. 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nden itibaren demiryollarının büyük bir kısmı İtilaf devletleri denetimine geçmiştir.

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti, savaşılan devletlerin şirketleri tarafından işletilen demiryollarına el koymuştur. Alman ve Avusturya şirketlerinin işletmesinde olan Anadolu-Bağdat ve Şark (Sirkeci) hatları haricinde kalan demiryolları “Askeri Demiryolları Umum Müdürlüğü” adıyla kurulan teşkilatla idare edilmiştir. Mondros Mütarekesi’nin 10. Maddesi Toros Tünellerini ve 15. Maddesi ise tüm demiryollarını İtilaf devletleri askerlerinin kontrolüne bırakıyordu. Ankara hattına İngilizler el koyarken savaş nedeniyle bakımsız durumda olan demiryolunu işletmek güçleşmişti. Öte yandan İtilaf devletlerinin Anadolu’daki işgallerinde bu hatları

²¹¹ TBMMZC, 13.1.1337, C.7, Yüz Otuz Üçüncü İctima, s.273.

²¹² Resmî Gazete, 18.04.1337, No:11.

²¹³ TBMMZC, 19.12.1337, C.15, Yüz Otuzuncu İctima, s.140.

²¹⁴ TBMMZC, 1.3.1338 C.18, Birinci İctima, s.6.

²¹⁵ TBMMZC, 14.10.1338 C.23, Yüz On Dokuzuncu İctima, s.397.

kullanmasını engellemek isteyen Kuvâ-yı Milliye milisleri bazı demiryolu köprülerine sabotaj düzenlemekten geri durmamıştı. Hattı denetim altına alan İngilizler ise demiryolu üzerindeki istasyonları çoğunlukla askerî tesis olarak kullanıyordu.²¹⁶

Ankara Tren Garı-1913 (eskiturkiye.net)

Ankara gar binaları askerî birlikler tarafından işgal edilmişti ve garın kimin emrinde olduğu da belirsizdi.²¹⁷ Bununla birlikte İstanbul Hükûmeti 1919 yılının Ekim ayında demiryolunun ulaşımına engel olunmamasına dikkat çekerek özellikle, hattın açık tutulması ve ulaşımın eskiden olduğu gibi devam ettirilmesi yönünde gerekli tedbirlerin alınması istemiştir.²¹⁸

Heyet-i Temsiliye ise Millî Mücadele'nin yürütülmesi açısından demiryollarının öneminin farkındaydı. Özellikle başkent İstanbul'un işgal edilmesi ve akabinde Meclis'in dağıtılarak mebusların Malta'ya sürgüne gönderilmesinin ardından Ankara, demiryollarının denetim altına alınması konusunda bir politika geliştirmiştir.²¹⁹ TBMM İcra Vekilleri Heyeti İtilaf devletlerinin 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgaline karşılık Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki yabancı askerleri silahsızlandırmayı kararlaştırmıştır. Bu karar neticesinde Eskişehir kuşatılmış, buradaki İngiliz birlikleri karşı koymak yerine geri çekilmeyi tercih etmiştir. İşgalin yedinci günü olan 23 Mart'ta Arifiye-Haydarpaşa haricinde kalan tüm hatlardan çekilmişlerdir. Çekilme sırasında on üç yeni lokomotif, iki yüzden fazla vagon, yabancı uyruklu veya Osmanlı vatandaşı

²¹⁶ İhsan Seddar Kaynar, *Engürü'den Ankara'ya 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 95.

²¹⁷ Ziya Gürel, *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk*, Ankara 2011, s.38.

²¹⁸ BEO, nr. 4601/345046; DH.İ.UM, nr. 19-10,1-25; DH.İ.UM, nr.19-10,1-29.

²¹⁹ Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2006, s.63.

azınlıklardan oluşan demiryolu personelinin önemli bir kısmı ile işletme kasasındaki 20.000 lirayı da beraberlerinde götürmüşlerdir. İngilizler tarafından terk edilen hatları denetimine alan 20. Kolordu Kumandanlığı aynı gün genel emir çıkartarak, demiryolunun şirketleri tarafından işletilirken yalnızca askerî gözetim altında tutulacağını ve faaliyetlerine karışılmayacağını ilan etmiştir. İşletmecilerin mali işlerine karışılmayacağı, personelin uyruğu ve dini ne olursa olsun işlerine serbestçe devam edebileceği açıklanmıştır. Görevini bırakarak demiryolu işletmesinin faaliyetine zarar verenlerin ise kanun uyarınca cezalandırılacağı eklenmiştir. Açıklamaya rağmen 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey, ertesi gün Lefke (Osmaneli) istasyonunda görevli tüm Osmanlı vatandaşı gayrimüslim memur kadrosunun İngilizlerle birlikte gittiklerini bildirmiştir.²²⁰

İşgal bölgesi dışında kalan hatların işletmesini üstlenen TBMM, 25 Mart 1920'de Demiryolları Askeri Müfettişliği komisyonunu kurmuştur. Merkezi Eskişehir'de bulunan komisyonun başkanlığına Vasfi Bey atanmıştır.²²¹ Demiryolları Askeri Müfettişi Vasfi Bey, 6 Nisan 1920 tarihinde 20. Kolordu Kumandanlığına verdiği raporda hatların durumu hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre Ankara-Eskişehir arasında yolcu taşımacılığının oldukça az olduğunu ve ticari eşya taşımacılığının masrafların ancak %30'unu karşıladığını belirtmiştir. Vasfi Bey, eldeki yakıtın ise yalnızca bir yıl yeteceğini bildirmiştir. Yakıt meselesi Millî Mücadele boyunca problem olarak varlığını sürdürmüştür.

16 Temmuz 1920 tarihine kadar Anadolu Şimendifer Kumpanyası Müdürlüğü vazifesini sürdüren Vasfi Bey, bu tarihten itibaren görevi Kurmay Albay Behiç (Erkin) Bey'e devretmiştir. Bu makam daha sonra Anadolu Demiryolu Müdürü Umumisi adını almıştır. Hükûmet 19 Temmuz 1920 tarihli Meclis oturumunda demiryolu idaresinin gelir-gider bütçesini ek bütçe olarak dâhil ederken mevcut bina ve makinelerine el konulmasını da kararlaştırmıştır. İlk dönemde Eskişehir'de olan umum müdürlük buranın işgale uğraması üzerine Temmuz 1921'de Ankara'ya taşınmış, ancak burada çok kalmamış, 1922 başında Behiç Bey tarafından Konya'ya nakledilmiştir.²²²

Lozan Konferansı'nın ikinci devresi başlamadan az önce Ottoman-American Development Company'nin demiryolu ve maden işletmeciliğine dair Chester Projesi TBMM'de 8 Nisan 1923 günü Şarki Anadolu Demiryollarına Dair Mukavele-i Müzeyyele maddeleri başlığıyla görüşülmüştür. Maddelere göre; Türkiye Hükûmeti Samsun-Sivas Hattına, Samsun limanına, Ankara-Sivas hattına ait her türlü belge ve alet edevatı Ottoman American Development Company şirketine bedeli mukabilinde devir ve teslim edecektir. Diğer yandan şirket 6 ay içinde Samsun-Sivas Hattına, Samsun limanına,

²²⁰ Ziya Gürel, "Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk", *Bellekten*, C.44, Sayı: 175 (Temmuz 1980), s. 542-543.

²²¹ Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları*, s.75.

²²² İ. Kaynar, *Engürü'den Ankara'ya 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi*, s. 96-97.

Ankara-Musaköy hatlarını kesinlikle kabul edip etmediğini Nafia Vekâletine tebliğ edecektir.²²³ 9 Nisan günü yapılan oylamada 185 lehte oyla tasarı kabul edilmiştir.²²⁴ Ne var ki proje hayata geçirilememiş, Meclis anlaşmayı 18 Aralık 1923'te feshetmiştir.

8.2 Lojistik

Millî Mücadele yıllarında yoksul bir kasaba görünümünde olan Ankara pek çok alanda yoksunluk içindedir. Örneğin 1920 yılı Eylül'ünde yaşanan temel sıkıntılardan biri de odun ve kömür bürhanıdır. Aydın Mebusu Tahsin Bey, konu hakkında TBMM'de bir takrir vererek Ankara'da odun ve kömür bürhanı hakkında Hükûmetin ne düşündüğünü sormuş ve bu sorusunu 25 Eylül günlü oturumda da yinelemiştir. Kış bastırduğunda odunsuz kalınacağını dile getiren Tahsin Bey'in Hükûmetin bu konudaki girişimlerini sorması üzerine Hükûmet adına konuşan İktisat Vekili Celal Bey (Bayar) şunları söylemiştir: "Odun ve kömür tedariki havayic-i zarureye taalluk etmesi hasebiyle doğrudan doğruya belediyelere ait bir keyfiyettir. İktisat Vekâletinin yapacağı bir mesele varsa bu işte halkın ihtiyacatını temin etmek için çalışan herhangi bir heyete azami teshilatı ibraz etmektir. Yaptığımız tetkikatta köylülerin sergi ruhsatnamesi istihsali gibi sui muamelat ile izaç ve takip edildiklerini gördüm."

Elaziz Mebusu Hüseyin Bey ise buna karşılık "mesela elli yük odun müsadere edilmiştir" cevabını vermiştir. İktisat Vekili Celal Bey devamında; "Bunların vaktiyle memlekette sıkı bir merkezîyet usulü ittihaz etmek zihniyetinden münbais lüzumsuz şeyler olduğuna kanaat ettim. Filvaki orman nizamnamesi henüz meri olmakla beraber sırf halkın ihtiyacatını tazyik ve tehdit eden bu muamelenin kaldırılması ile köylülerin serbest serbest çalışmasına meydan bırakmış olmak için telgrafla mülhakata emir verdim. Bu suretle mahrukat istihsalini hiçbir kayda tabi tutmadım. Bundan fazla olarak belki bugün ruznamemize ithal edilecek olan bir baltalık kanunnamesi takdim ediyorum. Eğer meclisi âlileri bunu kabul ederse köylülerin hakkı intihabatını hakk-ı intifaini tevsi etmiş ve makbul bir şekle bağlamış olacağız." demiştir.²²⁵

Ankara'nın başlıca eksiklerinden biri belediye teşkilatının olmayışıdır. Konuyla ilgili olarak 16 Ekim 1920 tarihli Meclis oturumunda İzmit Mebusu Abdullah Bey'in bir şehremaneti kurulması hakkında bir takrir verdiği görülmektedir.²²⁶ 22 Kasım 1920 tarihli oturumda ise Ankara'da bir telsiz telgraf merkezinin teşkil edilmesi konusu gündeme gelmiş, bu kanun layihası encümene gönderilmiştir.²²⁷ Aynı günlerde 22 Aralık'ta Meclis'te İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in soru önergesi gündeme gelmiş ve Müdafaa-i Milliye ambarlarındaki tiftik ve patatesin durumu görüşülmüştür. Maliye

²²³ TBMMZC, 8.4.1339, C.28, Yirminci İçtima, s.453.

²²⁴ TBMMZC, Dönem I, C. 29: 23.

²²⁵ TBMMZC, 25.9.1336, C.4, Birleşim: 72, sayfa 322 vd.

²²⁶ TBMMZC, 16.X.1336, C.5, Seksen Dördüncü İçtima, s.86.

²²⁷ TBMMZC, 22.XI.1336, C.6, Yüz Birinci İçtima, s.4.

Vekâleti tarafından verilen cevapta, Ankara, Çankırı, Kastamonu, İnebolu'daki Müdafaa-i Milliye ambarlarında 400 bin kiloya yakın tiftiğin güvelenmeye başladığı ve depolarda islandıkları ifade edilmiştir. Bundan dolayı en kısa zamanda bir çözüm yolu bulunması veya mevcut tiftiğin değerlendirilmesi önerilmiştir.²²⁸

Ankara Telgrafhanesi (Ankara Vilayeti Salnamesi 1325)

Meclis'in 9 Nisan 1921 günlü oturumunda Karahisar-ı Sahip Mebusu Ömer Lütfi Bey ile İsmail Şükrü Bey'in cenup ordusunun maaşları ile ilgili sorusu gündeme gelmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa bu soruya verdiği cevapta; sevkiyat lazım gelen yerler ile asker alım merkezlerindeki görevlilere sıcak yemek verildiğini ve ahz-ı asker kalemlerini Ankara'ya getiren yollarda konaklara iâşe ve sıhhiye merkezleri yerleştirdiğini ifade etmiştir. Fevzi Bey devamla, Yahşihan noktasından Ankara'nın doğusuna gidecek ve Yahşihan'dan Ankara'ya gelecek olanların mart ayı başından beri dekovil ile sevk edildiğini, Ankara sevkiyat görevlilerinin istasyon civarındaki yerlere nakledildiğini ve istirahatlerinin sağlandığını söylemiştir.²²⁹ 24 Aralık 1921'de de Diyarbakır Mebusu Kadri Bey de Ankara şehri dâhilinde posta kurulmasına dair bir takrir vermiştir. Aynı oturumda TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da kuvvetli bir telsiz telgraf merkezi kurulması için 50.000 lira tahsisat verilmesine dair İcra Vekilleri Heyetinin içtima kararı bildirilmiş ve gerekenin yapılması istenmiştir.²³⁰ 16 Mart 1922 günü Bitlis Mebusu Arif Bey Ankara civarındaki Olucak Köprüsü'nün tamir

²²⁸ TBMMZC, 22.12.1337, C.15, Sekseninci İçtima, s.192.

²²⁹ TBMMZC, 9.4.1337, C.9, On Sekizinci İçtima, s.427.

²³⁰ TBMMZC, 24.12.1337, C.15, Yüz Otuz Üçüncü İçtima, s.221.

ettirilmesi hakkında bir takrir vermiştir. Takrirden, köprünün üst ahşap kısımlarının kırılıp araba ve hayvanların geçişini zorlaştırdığı ve tamir edilmesi gerektiği dile getirilmiştir.²³¹ Verilen bu takrir Nafia Encümeni'ne gönderilmiştir.

Bir Amerikalı Gözünden Ankara'da Sosyal Hayat

Şehirdeki dinlenme ve eğlence yerleri kahvehane ve iki tiyatrodan ibaretti. Birincisi genelde çay veya kahve içip, şehrin iki günlük gazetesini okuyan ya da tavla ve iskambil oynayan erkeklerle doluydu. Türkler kendine hâkim, hatta sofu insanlardır. Daha önce dediğim gibi, ayyaşlık olmadığı gibi, kumarla hayat kadını da yok; gerçi sınırlı küçük bir bölge vardı. Gecenin sessizliğini bozan tek şey turunu atan bekçinin sopasını kaldırıma vururken çıkardığı sestir.

Tiyatroda en fanatik bağnazın itiraz edebileceği tek şey Ermeni bir kızın son derece edepli 'Oryantal' dansıydı. Hatta 'salınma'dan öteye gitmiyordu. Performanslar genelde vodvil cinsindendi ve şarkı, dans ve maskaralıklardan oluşuyordu. Şarkıcılar, dansçılar ve aktörler rezaletti ama palyaço, esprilerinin çoğu kelime oyununa dayandığından anlayamasam da oldukça eğlendiriciydi.

Türkiye'deyken onca sürprizle karşılaştım ama o gece Anadolu Tiyatro Grubu'nun "abidevi sanat eseri", "dünyanın en meşhur trajedisi" 'Hamlet'i sergileyeceğini bildiren afişlerle karşılaştığım 1 Mart'taki kadar büyük bir sürpriz yaşamadım. Afişlerden biri dramadaki bir sahneyi gösteren büyük bir resimle süslenmişti. Türklerden bir kısmının İngilizlere garezini bildiğimden onların bu geceyi kutlamak için böyle bir seçim yapmasına oldukça şaşırıyordum (1 Mart eski Türk takvimine göre Yeni Yıl'ın başlangıcıdır) ama Türkler sanatın millî sınırları olmadığı konusunda beni ikna etti.

(Kaynak: Clarence K. Streit, *Bilinmeyen Türkler*; Mustafa Kemal Paşa, *Milliyetçi Ankara ve Anadolu'da Gündelik Hayat*, haz., Heath W. Lowry, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2012.)

²³¹ TBMMZC, 16.3.1338 C.18, Dokuzuncu İçtima, s.239.

Kaynaklar / References

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Resmî Yayınlar

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene: 1333-1334

T.C. Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, İstanbul 1926

Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1926-1927, Matbuat Müdiriyeti Umumiyesi, 1926-1927

Türkiye Cumhuriyeti Vilayet Salnamesi 1927, Matbuat Umum Müdiriyeti 1927

Sürelî Yayınlar

Cerîde-i Resmîye

Hilal-i Ahmer Mecmuaları

Araştırma Eserler

I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Sağlık Hizmetleri, Ankara 2011.

Aktüre, Süha, 2000, "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler", *Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, der. Aysıl Tükel Yavuz, s. 3-48.

Akyol, Hasan, *Roma-Bizans Dönemi'nde Ankara Siyasi, Fiziki, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Dini Yapı*, Ankara 2022.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, I, 1919-1920, Ankara 2012.

Aydın, Suavi ve diğ. *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Ankara 2005.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, I, Ankara 1988.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953.

Çadırcı, Musa ve Özlem Gülenç İğdi, "Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Ankara Valileri (1840-1908), *Tarihte Ankara Sempozyumu (25-26 Ekim 2011)*, I, Ankara 2012.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2010.

Çerkez Ethem, *Nutuk'a Cevaplar*, Haz. Ömer Hakan Özalp, İstanbul 2015.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, III, Ankara 1995.

Dönmez, Cengiz, *Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Ankara 1999.

- Efe, İsmail, "Kasım 1918'den Şubat 1921'e Jandarma'yı Teşkilat, Tensikat ve Kadro Yönünden Yeniden Yapılandırma Çabaları", *Asayişten Cepheye: Millî Mücadele'de Jandarma*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara, 2021.
- Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994.
- Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975.
- Erdoğan Abdülkerim ve Gökçe Günel, *İstiklâl Savaşı'nda Ankara*, Ankara 2007.
- Erdoğan, Abdülkerim ve Gökçe Günel, Ali Kılıcı, *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2007.
- Erzen, Afif, *İlkçağda Ankara*, Ankara 2010.
- Galanti, Avram, *Ankara Tarihi I-II*, Ankara 2005.
- Goloğlu, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara 1970.
- Gökbilgin, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken- Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisinin Açılmasına*, İstanbul 2018.
- Gülmez, Nurettin, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara, 1999.
- Gürel, Ziya, *Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk*, Ankara 2011.
- İğdemir, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara 1986.
- İlgen, Abdülkadir, *1921 Türkiye Sanayi Sayımları*, Ankara 2008.
- İstiklâl Yolu'nda Yaşanmış Hatıralar*, Çankırı 2019.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I*, Ankara 1997.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II*, Ankara 1986.
- Kaplan, Abdurrahman, *Kurtuluş Savaşı'nın Hakanı Yahya Galip Bey*, Ankara 2019.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nda Ankara*, Ankara 1993.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara 1974.
- Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914, Tarihi İstatistikler Serisi Cilt 3*, Haz. Prof. Dr. Tevfik Güran, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927, II*, Haz. Cem Behar, Ankara 1996.
- Osmanlı'da Ankara*, Ankara 2007.
- Özçelik, Ayfer, *Ali Fuad Cebesoy*, İstanbul 1993.
- Özdemir, Rifat, *19. yy İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1986.
- Özgür, M. Necat, *Bir İttihatçının Yaşam Öyküsü - Maslup Abdülkadir Bey*, İstanbul 2020.
- Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara, 1981.
- Sakallı, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler ve Teşkilatlanma*, Ankara 1988.
- Sakin, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı – 1914 Nüfusu*, İstanbul 2008.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993.

- Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü II, Ankara 1984.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* III, Ankara 1995.
- Selvi, Haluk ve Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara 2020.
- Sürmeli, Serpil, *Millî Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Ankara 1998.
- Şehr-i Kadim Ankara*, III, Ankara 2016.
- Şimşir, Bilal N., Ankara... *Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara 1988.
- T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbî VII nci Cilt İdarî Faaliyetler (15 Mayıs 1919 - 2 Kasım 1923)*, Ankara 1975.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri I. Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.X, Ankara, 1985, S.86.
- Uluğ, Naşit Hakkı, *Hemşehrimiz*, İstanbul (b.t.y).
- Uyanıker, Ferhat, *Millî Mücadele'de Kara Vasıf Bey ve Karakol Cemiyeti*, Çanakkale 2022.

Makaleler

- Aysal, Necdet, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 10, S. 37-38 (2006), s. 15-53.
- Çadırcı, Musa, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatı'nın Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/14, (Mayıs 1963) s. 63-75.
- Çakır, Gül Karacaer, "Cumhuriyet Dönemi Toplum Sağlığı Politikalarında Bulaşıcı Hastalıklar 1920-1940 ", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 53 (Ağustos 2021), s. 202-228.
- Çapa, Mesut, "Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 67 (2020), s. 75-115.
- Eravcı, H. Mustafa, "Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Ankara Şehrinin Fiziksel Gelişimi", *AUSBD*, 2020; 3(6): s.131-141.
- Eroğlu, Ferhat, "Heyet-i Temsiliye Öncesi Ankara Basını (1872- 1919)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41/72 (2022), s. 299-322.
- Eyice, Semavi, "Bizans Dönemi'nde Ankara", *Anadolu Araştırmaları*, Sayı 14, s. 243-264.
- İlkin, Selim, "Türkiye Millî İthalat ve İhracat Anonim Şirketi", *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, sayı 2 (Bahar 1971), s.199-232.
- Kapluhan, Erol, "Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (2012), 1-28.
- Kocabaşoğlu, Uygur "Millî Mücadele'nin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36/1-4, s.179-202.

- Kopar, Metin, "İstiklâl Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923)", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017 VOL. 4, NO. 8, 210 -228.
- Oğuz, Ahmet, "Yozgat Çapanoğlu İsyanı Hakkında Bir Değerlendirme", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, C. 11, S. 4 (2021), s. 1875-1890.
- Oygür, A. Vedat, "Çağlar Boyu Ankara", *Tarih Çevresi*, Ankara Dosyası, Kasım-Aralık 2020, s. 4-24.
- Tavukçu, İbrahim, "Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükûmetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, Sayı 2 (2020), s. 721-758.
- Toprak, Zafer, "Cumhuriyet Ankara'sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri- 1927)". *Ankara Dergisi*, 1/2 (1991), s. 57-66.
- Türkmen, İsmet ve Betül Tekinsoy, "1921'de Seyyar Jandarma Müfrezelerinin İlgası Meselesi", *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, Sayı 2 (2020), s. 125-135.
- Varlık, M. Bülent, "Ankara Millî Mensucat [Türk] Anonim Şirketi (1916-1930)", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(1), (Haziran 2014), s.74-92.
- Yalçın, Edip Semih, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 10, S. 29 (1994), s. 333-346.
- Yanar, Ayşem, Feriha Akpınarlı, "Geleneksel Ankara Sof Dokumaları", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(2), (2016), s. 170-179.

Tezler

- Akkaymak, Ebubekir, *Ali Kemal'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.
- Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, Mars Matbaası, Ankara,1968-1969,
<https://drive.google.com/file/d/163IoPmMWAfQj5tCF6l4eBfbLLFIKtQl/view>
[01.05.2022], s. 1700-1701.
- Aras, Canan, *Millî Mücadele Dönemi'nde Eğitim Faaliyetleri (1919-1923)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000.
- As, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.
- Erkmen, Cuma, *Erzurum'dan Ankara'ya Heyet-i Temsiliye*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars 2019.
- Ersoy, Ahmet Selim, *Mehmet Nuri Conker'in Askeri ve Siyasi Hayatı (1911-1937)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2015.
- Etöz, Zeliha, *19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Hayat*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- Kaynar, İhsan Seddar, *Engürü'den Ankara'ya 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

- Kılınçer, Yusuf İzzettin, *Atatürk ve Kırşehir (1919-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Koçak, Asuman, *Salnamelere Göre Ankara (1871-1907)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013.
- Koparan, Necdet, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Öztürk, Banu, *1918-1938 Yılları Arasında Ankara'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, Ankara Hacı Bayram-ı Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- Sarıay, Ercimet, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayetinde Asayiş, Suç ve Ceza*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2019.
- Tahiroğlu, Rümeyza Karakaş, *Ankara Ermenileri (1910-1920)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010.
- Tezcan, Cezmi, *Tekalif-i Harbiye ve Tekalif-i Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Ansiklopedi Maddeleri

Birinci, Ali, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası", DİA, C. 18, s. 510.

İnternet Kaynakları

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-ajansi/> (erişim tarihi 15/10/2022).

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU | Marmara Üniversitesi | sbeyoglu[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0022-0957

Çankırı'nın Kızılıbrik Köyü'nde doğdu. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünden 1984'te mezun oldu. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora programını tamamladı. 1985 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi oldu. Aynı üniversitenin Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda yardımcı doçentlik kadrosuna atandı. 1996'da Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı'nda doçentlik unvanını aldı. 2002 yılında aynı fakültede Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı'nda profesörlük kadrosuna atandı. Fen Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Sosyoloji ve Tarih Bölüm başkanlığı görevlerinde bulundu. Osmanlı Yakınçağ Tarihi, Millî Mücadele, Cumhuriyet Tarihi ve Kültür Tarihi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Çok sayıda uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanmış makalesi, uluslararası ve ulusal bildirileri ve kitap bölümleri bulunan Beyoğlu'nun telif eserleri şunlardır: Millî Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa, İstanbul, 2009; İki Devir Bir insan Ahmed Faik Günday ve Hatıraları, İstanbul, 2011; Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, İstanbul, 2018; İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939), İstanbul 2018; Ortak eserleri ise şöyledir: Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, Ankara, 2012; Modern Türkiye Tarihi (Prof. Dr. Ali Satan ile), İstanbul, 2014; İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 2016.

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU | Marmara University | sbeyoglu[at]marmara.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0022-0957

He was born in Kızılıbrik Village of Çankırı. He graduated from Istanbul University, Department of History in 1984. He completed his master's degree at Istanbul University, Faculty of Letters, Department of History, New Age History Department, he completed his doctorate program at Marmara University Institute of Social Sciences. In 1985 he became a research assistant at Marmara University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. The same he was appointed as an assistant professor in the Department of Modern History at the university. In 1996 he received the title of associate professor in the Department of the Republic of Türkiye. In 2002 at the same faculty, he was appointed as a professor in the Department of Republic of Türkiye. Faculty of Science and Letters Vice Dean, Directorate of Distance Education Application and Research Center, Directorate of Sociology and he served as the head of the History Department. Ottoman Modern History, National Struggle, he continues his studies in the fields of Republican History and Cultural History. A large number of articles published in international and national journals, international and national proceedings and books The copyrighted works of Beyoğlu, who has departments, are as follows: Millî Mücadele Kahramanı Giresunlu. Osman Ağa, İstanbul, 2009; İki Devir Bir insan Ahmed Faik Günday ve Hatıraları, İstanbul, 2011; Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, İstanbul, 2018; İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939), İstanbul 2018. The publications he prepared in partnership are as follows: Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, Ankara, 2012; Modern Türkiye Tarihi (Prof. Dr. Ali Satan ile), İstanbul, 2014; İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi, Ankara, 2016.